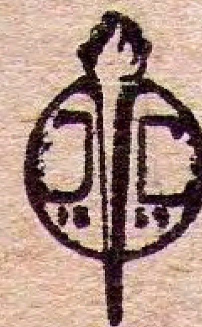
PREȚUL 30 LEI

Societatea Profesorilor de Limba Română

BASARABIA NOASTRĂ

de

V. V. HANEȘ
Profesor la Liceul Spiru Haret, București



M. O., Imprimeria Centrală. București, 1940

Societatea Profesorilor de Limba Română

BASARABIA NOASTRĂ

de

V. V. HANEȘ

Profesor la Liceul Spiru Haret, București



M. O., Imprimeria Centrală. București, 1940

C. 31.728.

BASARABIA NOASTRĂ

Dealungul veacurilor, Basarabia a făcut parte din Moldova și spiritual a păstrat totdeauna legătura cu Românii de dincoace de Prut.

Numele de Basarabia se dedea la început numai părții de miazăzi a ținutului dintre Prut și Nistru; apoi a fost estins întregului ținut numai după cedarea lui, în 1812.

Moldovenii de acolo văzându-se despărțiți de frații lor și-au pus nădejdea în biserică, singura lor mântuire; deaceea și literatura de după 1812 își păstrează caracterul religios.

Pe vremea arhiepiscopului dela Chișinău, Gavriil Bănulescu, limba românească de peste Prut s'a păstrat și s'a întărit în biserică până la mijlocul veacului trecut.

In timp ce ciobanii români, în tendința lor de expansiune, răspândiau și în Basarabia cărțile poporane, tipărirea de cărți românești, în deosebi religioase, continuă multă vreme, împiedecată numai din când în când.

Mănăstirile din Basarabia, cele mai multe vechi de mai bine de o sută de ani, lăcașuri de credință străbună, stau astăzi — fie răsărind într'un mijloc de pă-

dure, fie pitulate după o creastă de deal, fie ascunse după o cotitură de râu — mărturie sigură de păstrarea acestui suflet românesc. In aceste cuiburi de românism, s'au păstrat credința, firea și graiul nostru. In cântările de strană, în cetaniile sfinte, în cuvântul domol, blând, asemuitor cu al bătrânilor cronicari, al călugărilor cu fețele arse de soare și bătute de vânt, vom găsi cea dintâi lămurire cu privire la păstrarea neîntreruptă a graiului românesc, în vechiul trunchiu al Moldovei.

Cu toate încercările de desnaționalizare, naționalitatea poporului românesc din Basarabia s'a păstrat în deosebi la sate, din cauza puternicei tradițiuni moldovenești.

Dacă coborîm dealungul văilor râurilor, în întinsurile mănoase ale Bugeacului, în ținutul vechilor plăieși ai lui Ștefan cel Mare, Codrenii și Orheienii, sau dacă ne urcăm spre miazănoapte, în ținutul Sorocei, al Bălților sau al Hotinului și dacă străbatem în vieața plugarului moldovan din Basarabia, vom avea încă o lămurire, și mai prețioasă, în întărirea acestei convingeri. Acolo la țară, lângă leagănul copilăriei, în jurul căminului, în domnia gospodăriei vom auzi numai graiu românesc. Mamele, în deosebi, prin caracterul firii lor, prin statornicia față de locul unde s'au pomenit și prin felul îndeletnicirilor lor, au contribuit în largă măsură la legătura strânsă cu vechile tradițiuni moștenite dela părinți.

O acțiune sistematică de desnaționalizare, în a doua jumătate a veacului trecut, s'a început prin școală, dar n'a izbutit decât la orașe și nu în toate împrejurările. Aceasta a fost fără efect la sate, fiindcă țăranii moldoveni nu învățau rusește.

E adevărat că, prin forța lucrurilor limba românească a fost pusă în așa situație încât să nu fie la nimic necesară; ea era însă îndestulătoare pentru vieața din casa și din ograda săteanului. Indată ce se îndepărta dela aceste trebuințe la altele mai mari, mai importante, ca de pildă legătura oamenilor cu autoritățile sau năzuința cuiva de a se ridica pe o treaptă socială și culturală mai înaltă, limba românească nu mai era bună la nimic și începea să aibă rol și importanță limba rusească. Căci nu se găsiau nici cărți, nici școli în limba română; aceasta era isgonită de peste tot locul.

O împrejurare norocoasă pentru noi, însă, a fost ca tendința de rusificare la sate să nu poată da roade; a fost lipsa de școli. Ce putea face, de pildă, o școală, unde de abia încăpeau 40—50 de copii, pentru un sat de 400 gospodari? Așa că cei mai mulți din vlăstarele satelor nu ajungeau să învețe rusește, ci continuau să trăiască și să vorbească în limba lor de naștere, în limba părinților lor.

In situația aceasta, țăranii moldoveni neajungând să învețe rusește și neputând înțelege nici slujba religioasă, era amenințată însăși religia creștină. Atunci s'a ajuns la necesitatea ca în satele moldovenești, slujba religioasă să se facă în limba norodului, să se țină credincioșilor predici în moldovenește și să se tipărească în aceeași limbă cărți lămuritoare pentru adevărata credință. A fost necesară astfel însăși intervenția autorității în folosul graiului românesc, întărind și mai mult o tradiție care n'a fost niciodată

întreruptă, ci numai slăbită de împrejurări nepriel-nice.

N'a întârziat mult și s'a admis și oficial în școli, limba maternă, cel puțin pentru lecțiile de religie.

Firește că la orașe situația era mai rea, fiindcă acolo erau puțini Moldoveni, și unii dintre boieri, deși au păstrat multă vreme tradițiunea strămoșească, în familie, în vieața publică n'au rezistat puternicii influențe a puterii stăpânitoare.

Dintre cei ce urmau școlile rusești, unii au trecut Nistrul. Cei mai slabi de înger s'au înstrăinat.... Instrăinarea aceasta nu trebue înțeleasă în sensul desființării unei conștiințe, a sufletului lor firesc, căci nu se nimicește așa de ușor sufletul unui om și al unui neam... Scânteia conștiinței naționale viază încă și în sufletul acestora; ea e îmbrobodită numai de un gros strat de cenușe.... Acestora le adresează unul din poeții basarabeni, prin glasul bătrânului Nistru, cuvintele sale de jale și de amărăciune:

Feciorii tatei, un'sânteți?
Imprăștiați prin lume,
V'ați depărtat mereu de neam,
De frați, surori și mume!
Nu v' amintiți de țara noastră
Cea plină de livezi,
Și-mi pare c' ați uitat cu toții
De codrii noștri verzi!
La mine — Nistrul vost' [bătrân —
Nu vă gândiți de loc;
Se vede că 'n zădar v' aștept,
Că n'am de voi noroc.
V'ați alipit de alte sânuri
Și noi părinți găsiți,
Din alte râuri v' adăpați
Și 'n graiu strein vorbiți!
Și plânge țara după voi,
Copii rătăcitori,
Cum plânge maica 'n zori [privind
Uitată de feciori!

Au fost alții însă, care cu toată strălucirea orbitoare a orașelor rusești, cu toată bogăția literaturii rusești,

cu toată încântarea ideilor înaintate ale socialismului rusesc nu și-au pierdut cumpătul, ci au rămas călăuziți de gândul de a-și pune toate puterile lor sufletești în slujba norodului din mijlocul căruia au pornit. Astfel din învățătura înaltă, într'o psicologie străină firii lor, se deșteaptă tocmai ideea națională, a ridicării poporului moldovenesc din Basarabia, din ignoranța în care era adormit. Aceștia sunt așa zișii fini ai lui *Ion Pelivan*, cunoscutul naționalist din Basarabia; aceștia, printre care se cuvine să amintim pe *Ștefan Ciobanu*, cunoscutul învățat, membru al Academiei Române, pe dr. *Ciuhureanu*, pe regretații *Alexe Mateevici* și *Simion Murafa*, au dat semnalul propagandei cultural-românești între Prut și Nistru.

Inainte însă de a-și fi pus aceștia în practică propaganda lor culturală, se cuvine să arătăm că tradiția cultă românească nu rămăsese fără continuitate față de începutul secolului.

Pe lângă activitatea literară a scriitorilor basarabeni, trecuți dincoace de Prut, au fost profesori și scriitori moldoveni, care au întărit tradiția prin operele lor, în Basarabia și Rusia.

Astfel, Iacob Hâncu, profesor de limba românească la Universitatea din Petrograd; Donciu, profesor de limba română la Liceul Nr. 1 din Chișinău și autor al unei cărți de limba română (1861), unde apără cu căldură limba maternă și dă extrase din scriitorii de dincoace de Prut; I. Sârbu (pe la 1856), cunoscutul traducător de poezii și fabule rusești; Gh. Păun (1868), care ne-a lăsat în manuscript o culegere din literatura populară și din cea cultă dela noi; Al. Nacu, istoric,

dar care a scris și poezii, traduceri din Crâlov și Lermontov.

Reînvierea, de fapt, a poporului basarabean, trebuia să vie în chip firesc, de dincoace de Prut.

Fugit de urgia rusească, *Pantelimon Halipa* și apoi, după îndemnul lui, *N. Alexandri*, urmează la Iași cursurile Facultății de litere, fac cunoștință cu libertatea și cultura românească, la obârșie, simt fiorul gloriei trecutului românesc și se înapoiază peste Prut cu convingerea că ridicarea poporului basarabean din starea lui de ignoranță nu se poate face decât pe temeiul culturii firești, a neamului din care face și el parte. De aceea, în 1911 și începe publicarea „Cuvântului Moldovenesc", menit să aibă un rol însemnat în răspândirea luminii în straturile românești dintre Prut și Nistru. Pagini de literatură sănătoasă românească — din Alecsandri, Coșbuc, Creangă; pagini din Istoria Românilor, sfaturi privitoare la agricultură, gospodărie, sănătate, economie, etc., — expuse și acestea într'un graiu simplu, bătrânesc, curat, pe înțelesul țăranilor moldoveni.

Sforțările acestea atât de nobile și așa de cuminți se întâlnesc cu un alt curent sănătos, al preoților moldoveni, care încă din 1908, prin publicațiunea *„Luminătorul"* pornită din nevoia de a se lămuri poporului religiunea creștină și a-l feri astfel de rătăcire, dau sfaturi morale în limba moldovenească, inserând și chestiuni de istorie, povestiri ușoare sau chiar poezii, cu cuprins religios, în care s'a distins poetul-preot Alexe Mateevici.

Dar această atmosferă cultural-românească nu e ceva accidental, fără legătură și cu trecutul cultural

al poporului basarabean. Spiritul românesc din Basarabia n'a rupt șirul unei desvoltări continue cu ce a fost înainte, în timp, sau cu ce a fost în juru-i, în celelalte ținuturi românești.

Cine poate uita fabulele atrăgătoare, în limba simplă și curat românească, în formă originală, ale lui *Alexandru Donici*, originar din Basarabia, instruit prin capitala Rusiei, dar cu sufletul plin de dragostea pentru plaiurile copilăriei... Cine nu știe pe genialul scriitor *Alecu Russo*, care-și descrie așa de frumos satul de naștere, cu părul mare în mijloc, răschirat pe o vale a codrilor Bâcului... Dar pe acel *Cavaler Costache Stamati*, atât de legat de spiritul literaturii noastre de dincoace de Prut, cântăreț al „Străjerului" lui Mihail Sturza și la care găsim acelaș avânt ca și la Cârlova în a sa „Odă" închinată oștirii române!... Cum s'ar putea uita familia *Hâjdeilor*, originari din ținutul Hotinului și în care — după vorba lui Odobescu — patru generațiuni și-au transmis una alteia, cununa de lauri și de mirți; și în deosebi acel spirit genial al lui *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, care zugrăvește în culori vii Nistrul și Basarabia.

Și în sfârșit pe acel *Muruzi* de mai aproape de noi, care în scrierile sale despre țara-i de origină și în deosebi în „Pribegi în țară răpită" avea viziunea limpede a fericitelor vremuri ale unirii.

E adevărat că dela 1905, situația s'a schimbat, în Basarabia, prin izbucnirea revoluțiunii, în urma războiului Rușilor cu Japonia. Autoritățile rusești au început să fie mai largi față de drepturile naționalităților. De atunci încoace, intelectualii români din Basarabia încep să se afirme, întâi în cercul lor restrâns,

mai apoi prin contactul cu tovarăşii lor de luptă din celelalte ţinuturi româneşti. Şcoalele româneşti începuseră a da roade şi din mijlocul lor se iviau cetitorii gazetelor şi revistelor moldoveneşti.

Revistele bisericeşti, scrise în limba rusă, publicau dela o vreme şi articole în limba română; de asemenea broşurile religioase, cu caracter lămuritor, începuseră a fi scrise pentru Moldoveni, în româneşte.

Apar apoi foi deadreptul în moldoveneşte. Astfel aveau „Basarabia", la care colaborează şi poetul preot A. Mateevici, „Glasul Basarabiei", de scurtă durată până la apariţiunea „Luminătorului" şi a „Cuvântului Moldovenesc", care fac epocă în istoria literaturii româneşti în Basarabia.

In programul „Luminătorului" (1918) se cuprindeau: „Voroave, învăţături, cuvinte şi cuvântări în limba moldovenească; tâlmăciri din învăţăturile atingătoare de vieaţa şi luminarea norodului....; răspândirea în mijlocul Moldovenilor, a hrisoavelor atingătoare de istoria vieţii obşteşti...; stihuri cu cuprins moral bisericesc; comunicări despre rândurile ocârmuirii, în ceea ce atârnă de biserică şi şcoală...".

Acest program a înlesnit lui Alexe Mateevici, atunci elev în seminar, să se arate ca un minunat mânuitor al limbii româneşti, în predici şi poezii religioase. Alături de el erau, ca redactori, protoereul Const. Popovici şi ieromonahul Gurie, ajuns apoi Mitropolit al Basarabiei.

Ziarul „Cuvântul Moldovenesc" apare cu un program tot aşa de folositor neamului moldovenesc. El prevedea luminarea sătenilor, popularizarea la sate a sfaturilor bune pentru sănătate, de economie rurală,

şi informaţii din ţară şi din lume. Unul din redactorii lui, N. Alexandri, era un aprins adept al lui Tolstoi, ale cărui principii pentru luminarea ţăranului prin şcoală, şi prin religia curată creştină, erau mult răspândite şi bine primite.

Au început a se scrie şi răspândi mici povestiri morale şi altele cu cuprins profan, „Cântece moldoveneşti", în timp ce de peste Prut pătrundea aproape regulat „Albina".

Cărţile româneşti se comandau la Odesa şi Petrograd, pe unde erau aduse din Bucureşti. Altele erau trimise de anonimi, Moldovenilor recunoscuţi ca naţionalişti, cum era Pavel Gore, învăţatul arheolog şi istoric basarabean.

Dar redacţiunea „Cuvântului Moldovenesc" a găsit un mijloc mai ingenios de a păstra şi desvolta contactul cu vechiul regat: a scos, de două ori săptămânal, o revistă cu acelaş nume, răspândind cele mai bune producţiuni ale literaturii româneşti, din Donici, Alexandrescu, Anton Pann, Alecsandri, Creţeanu, Russo, Eminescu, Creangă, Gane, Coşbuc, Vlahuţă, Delavrancea, Iosif, Sadoveanu, Goga.

In felul acesta, foile româneşti din Basarabia păstrau nu numai tradiţia limbii, religiei şi obiceiurilor, ci şi tradiţiunea literară românească.

SUFLETUL ROMÂNESC ÎN LITERATURA ACTUALĂ BASARABEANĂ

Cum se înfățișează sufletul românesc, în producțiunile literare ale Basarabiei actuale?

O predilecțiune, o înclinare deosebită către anii cei mai fragezi ai copilăriei, o pătrundere în vieața intimă familială: de aceea mai fiecare poet basarabean a scris și câte un „Cântec de leagăn". Și cum e firesc, în legătură cu acele imagini se desprind și simțimintele cele mai duioase, cele mai mișcătoare. Astfel de cântece au scris Sergiu Cujbă și Alexe Mateevici și duiosul poet T. Roman. Cităm pe-al acestuia din urmă:

Dormi copile 'n legănaș,
Dragul mamei îngeraș;
Dormi în sânul cel mai lin
Și de visuri bune plin.
Stelele pe cer lucesc,
Oamenii se hodinesc;
Dormi în somnul tău duios,
Dragul mamei „făt-frumos".
Numai eu de dorul tău,
Legănându-mă mereu
Stau de pază și veghez
Și din ochi des lăcrămez.
Dormi în pace liniștit,
Pruncul mamei cel iubit.
Dormi cu Domnul! Eu te las.
Dormi și fă-te un viteaz
Groaznic pentru cei străini,
Luptător cu cei haini!
Și să crești un Moldovan,
Să ai suflet de Râmlean;
Vieața ta, al mamei pui,
Pentru țară să ți-o pui!

In jurul căminului atât de drag, se întâlnesc și chipurile scumpe ale fraților, ale unei mame bune și duioase (Al. Mateevici) sau al unui bătrân păstrător al suvenirurilor trecutului („Bunicul" de Nică Romanaș):

Când văd în juru-mi băetanii
Voinici, nepoți, feciori și gineri
Din spate parcă'mi scutur anii
Și iar mă simt ca voi, dragi tineri..
Din nou cu soarta față' n față,
Stau gata să mă iau la luptă;
Dar... între moarte și vieață
Puterea mea e armă ruptă...
Și mă 'ntristez căzând pe gânduri,
Căci șters de vlaga tinereții,
Ca pomul, toamna, frânt de vânturi,
Mă 'ndoi sub jugul bătrâneții...
Și-atunci la cer din pragul morții,
Inalț o rugă a mea fierbinte:
— „O, Doamne, mântuie-mi nepoții,
Și apără-i ca un părinte.
Aprinde 'n suflete avântul
Și 'n inimi flacăra iubirii...
Să 'mpodobească tot pământul,
Ca o grădină trandafirii.
Frumos și 'nalt le fie țelul,
Spre soare vecinic să se-avânte,
Și'n luptă pieptul ca oțelul,
Iar de-or muri, murind să cânte!

Satul copilăriei, cu cele dintâi aduceri-aminte, cu melancolia lui, a fost un nou motiv de inspirațiune pentru poeții basarabeni de astăzi: Mihail Minciună dă, în sensul acesta, două poezii: „Satul Pereni" și „Satul Bogzești", P. Halippa publică „In cuibul copilăriei mele (satul Cubolta)", G. Năstase duioasa poezie „Sătucean din vale", pe care o redăm în întregime:

Sătucean din vale
Cu căsuțe albe,
Cu copile dalbe,
Ești prea plin de jale!
Te-au lăsat bărbații,
Voinici ca și brazii,
Și s'au dus, s'au dus
Departe 'nspre-apus...
Și-au cernit năfrămile
Fetele, nevestele...

Sătucean din vale,
Ai atâta jale,
Că nu 'ncape 'n casă
Şi 'n pârâu se varsă!
Şi pârâu-o duce
Până 'n iazul satului;
Dar nu 'ncape jalea
Nici în matca iazului,
Şi-o trimete iazul
Până 'n apa Nistrului,
Şi-i tulbură jalea
Chiar valul bătrânului...
Ai atâta jale,
Sătucean din vale!

Cele două mari râuri dela hotare, ducând cu apa lor jalea şi revolta unui popor întreg, încătuşat în năzuinţele lui sfinte, se întâlnesc adesea în concepţiunea scriitorilor din Basarabia. Din acest punct de vedere, am citat mai înainte „Tânguirea Nistrului" a lui I. U. Friptu; mai e „Dunărea şi Prutul" între poeziile fecundului N. Românaş; şi redăm următoarea poezie „Doina Prutului", datorită lui Sergiu Cujbă, şi el tot Basarabean:

— Foaie verde de secară,
Prutule, apă amară,
Ce vii tulburat prin ţară?
— Cum să nu fiu tulburat
Dac' atât am aşteptat...
Şi aştept mereu, mereu
Să se schimbe rostul meu...
Căci grozav am obosit
La străini să fiu robit.
Eram românească apă,
Azi streinii se adapă;
De ostaşi eu sunt păzit
Şi de dânşii ispitit,
Să văd de nu se strecoară
Vreun frate în spre ţară;
Să se vadă fraţi cu fraţi
De acelaşi dor mânaţi.
Iar eu stau şi n'am ce face
Nici în luptă 's, nici în pace.
Şi de-atâta frământare
Imi sunt apele murdare,
Şi de-atâtea lacrimi plânse
Şi de-atâtea doruri strânse.
O, Ştefane, Doamne sfânt!
Ce nu ieşi tu din mormânt,
Să baţi aprig din picior,
Să-ţi aduni al tău popor?!
Iar eu mândru, fericit,
Să curg iarăşi lin, tihnit,
Pentr'un singur neam şi-o ţară,
Cum a fost odinioară!...

Dar ceea ce a inspirat cu deosebire pe scriitorii basarabeni, ceea ce a făcut să le vibreze cu putere sufle-

tul a fost dragostea neînfrântă, adevărată, pentru ţărani. Acest înalt şi puternic sentiment, care le face cinste şi care e vrednic să-l imităm şi noi, e o parte caracteristică a concepţiunei basarabene de astăzi. S'a zis că România s'a unit cu ţăranii din Basarabia, şi cu drept cuvânt. Şi cugetul, şi simţirea, şi firea şi obârşia acelor vrednici bărbaţi ai Sfatului Ţării din Chişinău, poartă pecetea ţărănească.

.....Cu prilejul înfrăţirii tinerimii universitare din toate ţinuturile româneşti, în primul an al unirii din 1918, la o masă frăţească la care luau parte studenţii basarabeni, ardeleni, bucovineni, ieşeni şi bucureşteni, ne-am înălţat, după cuviinţă, gândurile şi glasurile sincere întru preaslăvirea Capului Statului. De îndată un student basarabean a adăugat: „Şi acum să trăiască poporul!". Da, „să trăiască poporul", numai că pentru noi atunci, ca şi pentru fraţii basarabeni, Regele şi poporul erau una. Regele simboliza ideea celor mai bune sforţări pentru ridicarea şi întărirea acelor ţărani, strâns legaţi de pământul pe care-l muncesc cu trudă şi pe care-l apără cu jertfe nenumărate...

Răsăriţi din mijlocul poporului, hrăniţi sufleteşte cu tot ce firea românească în Basarabia a ţinut ascuns în cutele sufletului acelor ţărani moldoveni, scriitorii basarabeni de astăzi nu se puteau depărta de acest suflet şi nu-l puteau uita în ceasurile lor de visare, de îngândurare.

Accente puternice în sensul acesta găsim în poezia

„Jaloba Moldovenilor către Impăratul" de Sergiu Cujbă; în versurile lui P. Halippa:

Şi eu cânt atunci vieaţa
Moldovenilor din sate,
Ce trăesc în neagra ceaţă
De dureri nenumărate...

şi mai ales într'o viguroasă poezie a lui Alexe Mateevici, „Eu cânt":

Eu cânt pe-acei ce 'n jug şi
[chin,
Pe-a lor spinare ţara ţin,
Cari în robie şi necaz
Voinici, puternici au rămas!
Vânjoşi, înalţi, ca fierul tari,
De soare arşi, bătuţi de vânt,
Brăzdează harnicii plugari
Al ţării lor mănos pământ.
. . . . .
Eu cânt căci văd că ele vin
Acele zile de senin,
Eu cânt, căci văd de-acum că
[piere
A ţării vecinică durere;
Eu cânt căci văd necazul frânt
Şi-aud plugari în zori cântând
Nu doine de amar, de dor,
Inviorarea ţării lor...
Şi glasul vieţii ascultând
Venirea zorilor eu cânt.

Din toate aceste feluri de poezii, fie cântece de leagăn, fie suveniruri din vârsta copilăriei şi din vieaţa căminului părintesc, fie cântări ale pământului şi poporului moldovenesc, se desprinde un simţimânt care e general, continuu, bine închegat, s'mţimântul dragostei de ţară şi de neam. Acesta e redat apoi într'o sumedenie de bucăţi în proză sau în versuri, în imagini şi cuvinte pline de avânt, de căldură. Sentimentul de patrie şi de neam urmăreşte pe Moldoveanul din Basarabia, oriunde ar rătăci el pe lume...

Iată cum sună „Doina Basarabeană" a lui Românaş:

O, unde-ai fi, iubită ţară,
Iubită mamă 'ndurerată,
De fiii tăi peste hotară
Pe veci rămâi tu neuitată.
Cum pleacă soarele 'n desară
Şi 'n zbateri flacăra se stinge

Se strâng toţi fraţii grămăjoară
Şi prind de dorul tău a plânge.
. . . . .
O, cât ai fi tu de departe
Dar cât ne-a străluci un soare
De-apururea şi-pân' la moarte,
Te vom iubi, o dulce ţară!

De ideea de ţară se leagă ideea de neam. Moldovenii n'au uitat că fac parte dintr'un popor mult mai întins, având acelaş graiu, acelaş port, aceeaşi credinţă, aceleaşi aspiraţiuni de viitor. Cei mai bătrâni încă ţin minte din ce le-au povestit înaintaşii lor, despre vremea când Basarabia era tot una cu Moldova de peste Prut şi că sunt de acelaş sânge, de aceeaş viţă cu Românii din celelalte ţinuturi. In cetirea istoriei Românilor, au găsit cărturarii Basarabeni, întreaga lămurire a trecutului glorios al poporului lor şi tot de acolo îşi dobândesc puterile sufleteşti cu care pornesc la lupta viitorului. O jale nespusă le cuprinde sufletul când pun faţă'n faţă strălucirea trecutului cu starea nenorocită, de sub stăpânirea streinului. A fost o cutremurare generală a inimilor cărturarilor patrioţi, când cu câţiva ani în urmă, P. Halippa le-a cetit următorul crâmpei de versuri:

Cetind a neamului poveste,
O jale mare făr' de veste
Se naşte 'n sufletu-mi trudit.
Asvârl atunci eu cartea tristă
M'aşez afară jos pe prispă
Şi 'n juru-mi caut obosit.
Şi iar privelişti triste văd,
Căci fraţii tot în lanţuri şed,
Robia veche tot domneşte.
Eu văd că totu-i ca 'n poveste
Şi simt că iarăşi făr' de veste
Un plâns amar mă podideşte.

De câte ori cuget asupra acestei mişcări culturale româneşti din Basarabia, mă duc printr'o firească asociaţie, cu gândul la frumoasa activitate a „Daciei literare" dela 1840. Acţiunea începută cu atâta hotărîre, într'o aşa de înaltă solidaritate intelectuală, de

Kogălniceanu și prietenii lui, Alecsandri, Negruzzi, Ion Ghica, Russo, Bălcescu, e, în proporțiuni mai restrânse, acțiunea fraților Basarabeni cărturari dela 1911—1918. Tendința de afirmare a sufletului românesc în tot ce are el mai bun și mai original și năzuința de unitate sufletească a Românilor de pretutindeni sunt și preocupările de seamă din renașterea culturală a Basarabiei [1]). P. Halippa, N. Alexandri, Simeon Murafa, Alexe Mateevici, Nică Romanaș și întreaga pleiadă a celorlalți cărturari moldoveni, strânși în jurul „Cuvântului Moldovenesc", mă duc cu gândul la pleiada scriitorilor eroici ce au pregătit, prin activitatea lor literară, unirea dela 1859, după cum aceștia au dus în mod firesc la unirea din 27 Martie 1918... țintind și la celelalte uniri ce au urmat-o pe aceasta:

Chem la dragoste frățească
Și la viează în unire
Toată lumea românească
Ce azi zace 'n nesimțire.

Dar eu cred c'a mea cântare
Va trezi și 'n alții dorul
Să pornească pe cărarea
Ce ne-o cere viitorul!...

...scrie șeful acestui curent de renaștere românească în Basarabia, P. Halippa, gândindu-se cu tot dinadin-

---

[1]) „Dragostea de cântecele populare a scriitorilor din jurul Daciei" o găsim și la scriitorii basarabeni. Iată cum zugrăvește în versuri P. Halippa, această atitudine sufletească:

Atât amar și-atâta jale
S'aude 'n doinele de țară
Incât îmi par un plâns pe vale
Al bocetelor de 'ngropare!
Atâta dor și-așa chemări
Răsună 'n cântecele noastre:
In cât îmi par întruchipări
A însăși inimii albastre.

Atâta foc și-așa tărie
Răsună 'n versul haiducesc,
Incât la luptă par'că 'mbie
Intregul neam moldovenesc!
Așa sunt cântecele noastre:
In ele-am îngropat durerea,
Cu ele nasc dorinți albastre,
Și ele risipesc tăcerea.

sul la unirea tuturor fraților într'o singură țară, așa cum este astăzi.

Și nu numai bucățile literare, ci întreaga cultură moldovenească din Basarabia urmărește această dragoste adâncă de istoria neamului, de a prețui comorile sufletești ale poporului românesc, cântecele bătrânești, legendele, poveștile și alte odoare neprețuit de mari și scumpe ale sufletului românesc. Din această tendință pornește și grija cea mare, pe care o arată scriitorii basarabeni pentru caracterul cel mai esențial al naționalității noastre, grija unui graiu curat românesc. Cultivarea formelor arhaice ale limbii românești, a cuvintelor și construcțiunilor curat românești, fără neologisme și totuși destul de încăpătoare pentru a arăta toate cugetările și simțirile, e o notă de noblețǎ sufletească și de adâncă seriozitate a cărturarului basarabean. Și poate a fost dat ca din partea aceea, dinspre Nistru, să ne vie și tămăduirea păcatelor noastre de reînoiri în ale limbii. Așa se și face că și cea mai frumoasă poezie în care s'a cântat limba noastră după însăși socotința filologului nostru de frunte, d-l O. Densusianu, să ne vie tot din partea unui scriitor basarabean, regretatul preot-poet, Mateevici [1]).

---

*) Am urmărit literatura basarabeană actuală din punctul de vedere al tendințelor ei, al reprezentării sufletului românesc în feluritele lui înfățișări. Poezia basarabeană nu e însă lipsită și de însușiri pur estetice. Iată, de pildă, în ce imagini originale, ingenioase, e îmbrăcată ideea „poetului":

In ceasul mohorât al serii,
Când doarme în tăcere-o lume,
Eu cânt pe omul îndurării,
Eu cânt pe omul fără nume.

In graiul cărților, el poartă
Un nume gingaș de poet;
Iar vechea, nemiloasa soartă
Durere i-a sădit în piept.

Un înger coborât de sus,
Se spune, inima i-a scos;
Şi 'n loc, jăratec roş i-o pus,
S'aprindă lumea, ca Christos.
Poetul cu aşa menire,
Plecat-a 'n lume singuratec;
Arzând întreaga omenire
Cu îngerescul său jăratec.
Dar răul lumii l-a învins
Tocindu-i vlaga şi putere;
Jăratecul încet s'a stins,
Udat de lacrimi de durere.

(T. Roman)

Iată şi un crâmpeiu de poezie populară, culeasă în Basarabia, de cunoscutul folklorist, V. Madan:

De neagra străinătate
De care-am avut eu parte...
Sărmana frunză de fag,
Cum mi-a spus ea ce-am să [trag...
Sărmana frunză de teiu,
Cum mi-a spus ea c'am să [peiu...

(Cântecul Kăpcazului)

TEXTE

B A S A R A B I A

(Din „Descrierea Moldovei", de D. Cantemir)

Basarabia [1]) era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este șes, n'are dealuri, nici codri, se adapă numai cu Ialpugul, care curge necontenit. Neavând râuri, nici fântâni, ca să scape de lipsa de apă, locuitorii sunt nevoiți a săpa puțuri foarte adânci... Această parte de țară, fu subjugată de Turci, înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi, nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre, până în ziua de astăzi, sunt pline de Moldoveni care urmează legea creștină și rabdă tirania Turcilor și Tătarilor. Ceilalți locuitori sunt, parte Tătari, parte Turci...

Basarabia se împarte azi în patru ținuturi: al Bugeacului, Achermanului, Chiliei și Ismailului.

1. In mijlocul acestei părți de pământ este Bugeacul, care s'a dat spre locuință Tătarilor... care, cercând să împreuneze Donul cu Volga, mai bine de treizeci mii de familii de Tătari Nogai, se desfăcură de Ruși și se retraseră în Crimea. Dar, fiindcă în această penin-

1) Cu această denumire se desemna atunci numai sudul Basarabiei de azi.

sulă nu încăpeau, li se dete alt loc de așezare în ținutul Bugeacului... După datina lor părintească, vieața și-o petrec pe câmpul liber: târguri n'au, afară de Căușani, lângă râul Botna, care atinge prea puțin acest pământ. Dar, cum această provincie se bucura odinioară de orașe foarte frumoase, se vede lămurit din ruinele vechilor ziduri ce se găsesc pe ici, și pe colea, între altele, ruinele unei prea vechi cetăți la malul Nistrului, care se chiamă astăzi Tartarbunar, adică ținutul Tătarilor. Aceste ruine se află deasupra, pe o stâncă foarte înaltă din al cărei picior curge o sorginte foarte limpede. Dar nicio inscripțiune, nici altă urmă de cine ar fi întemeiată, un s'a putut descoperi. Nu departe de gura Ialpugului, însă, se găsesc ruinele unei cetăți mai vechi, care, de comun se chiamă Tint. Ștefan-cel-Mare o ridicase din ruine, iar după aceea Turcii, o asemănară cu pământul, încât astăzi, de abia i se poate arăta locul unde a fost. Din ruinele ei se ridică un alt târg în dreptul celui vechiu, care înflorește și astăzi și se chiamă Tobacu, lângă Marea Neagră, poate în locul unde era vechiul Aepoliu.

2. Ținutul Achermanului. Aici e Achermanul, locuitorii îi zic Cetatea-Albă, Românii îi ziceau Alba-Iulia, Grecii Moncastron, Polonii Bielograd, pe țărmul Mării-Negre, cetate destul de mare și foarte întărită. Când ținea de Moldova o guverna marele logofăt, astăzi o guvernă un Aga de lancieri. In timpul din urmă s'a renumit prin Sfântul Ion cel Nou, care a suferit moarte și martiru sub tirania turcească. Rămășițele acestuia, făcătoare de minuni, împreună cu alte odoare dăruite din îndurarea Domnilor, le-a



DIMITRIE CANTEMIR

luat și le-a dus în Moldova Ioan Sobiesky, regele Poloniei, pe când se lăuda că el se oștia pentru biserică și pentru Crist, dându-i ajutoare bănești papa dela Roma.

Mai jos, pe țărmul Dunării se întinde:

3. Ținutul Chiliei. Aici e cetatea cea de frunte Chilia, odinioară Lycostomon, la gura septentrională a Dunării, numită tot astfel de corăbierii greci, pentrucă se pare că-și varsă apa ca dintr'o gură de lup. Ea nu este așa de mare, dar e o piață celebră, cercetată nu numai de vasele cetăților maritime de prin prejur, dar și de altele mai depărtate, dela Egipt, Veneția și Ragusa, care se încărca de aci cu ceară și cu piei crude de boi.

Locuitorii nu sunt numai Turci, ci și Creștini, Armeni și alte națiuni pe care toți îi administra un Nasir. Pe timpul împărăției lui Suleiman Moldovenii o au prefăcut-o în cenușă și de atunci n'a mai putut ajunge la strălucirea de mai înainte.

Pe țărmul Dunării din lăuntru, este:

4. Ținutul Ismailului. Aci merită a însemna: Ismailul, căruia Moldovenii îi ziceau odinioară Smilu, cetate care nu e de disprețuit, cu oaste turcească comandată de un Mutecveli.

Caratalul la Dunăre, unde se varsă Ialpugul în dreptul Isaccei, întăritura nu prea e însemnată. La 1711, când avură Turcii rezbel cu Rușii, aci făcură un pod peste Dunăre, spre a trece oștirea în Moldova. Pentru paza cetății e rânduit un comandant numit Dijdar.

Reni, cum îi ziceau Moldovenii, iar Turcii îi zic Timarova, cetate de aceeași ordine, nu departe de

gura Prutului, în Dunăre. Deși sta sub puterea turcească, nu se afla aci niciun Turc; ostașii toți sunt creștini, toți Moldoveni, prefectul lor, tot creștin, numit Besliagasi, stă sub pașa dela Silistra, care totdeauna e saraschier.

Acestea erau mai toate cetățile și orașele Moldaviei, care înfloriau pe când erau libere și au căzut prin tirania cea nedreaptă și inimică înfloririi lucrului public.

POPULAŢIA BASARABIEI

(înainte de 1918)

de *Zamfir C. Arbore*

După statistica oficială, Basarabia este locuită de 2 milioane, 690 mii de locuitori.

Această poporaţiune, după izvoarele statistice oficiale ruse, din punctul de vedere etnic, se împarte în următorul mod: *(Politica rusească în orientul pravoslavnic şi Rusia N. N. Durnowo pag. 11):*

Judeţul Kişănău, moldoveni 71 la sută, ruşi 5 la sută, ovrei 19 la sută;

Judeţul Bălţilor: moldoveni 82,50 la sută, ruşi 12,90 la sută, ovrei 12,90 la sută;

Judeţul Orheiului: moldoveni 82,50 la sută, ruşi 4,75 la sută, ovrei 12,25 la sută;

Judeţul Soroca: moldoveni 70 la sută, ruşi 13,01 la sută, ovrei 14,19 la sută;

Judeţul Bender: moldoveni 52,80 la sută, ruşi 16,36 la sută, ovrei 8,44 la sută, bulgari 18,40 la sută;

Judeţul Hotin: ruşi 52,20 la sută, moldoveni 29 la sută, ovrei 4,64 la sută;

Judeţul Akerman: moldoveni 40 la sută, bulgari 40 la sută, colonişti-germani 1 la sută, restul, poporaţiunea varie;



„ŢARANI BASARABENI"
(dintr'un roman de d-l D. C. Moruzzi)

Județul Ismail: moldoveni 44,15, în afară de teritoriul ce se află între râul Prut și lacul Iampul, unde moldovenii sunt de 80 la sută, restul poporațiunii bulgari și ruși. Așa dar, după izvoarele oficiale în Basarabia actuală locuesc peste 60 la sută români și vreo 37 la sută și alte neamuri.

Precum vedem, afară de românii care formează imensa majoritate și sunt adevărați autochtoni ai țării între Prut și Nistru, locuesc ruteni, ruși, poloni, bulgari, sârbi, greci, armeni, germani și elvețieni.

Fiecare din aceste unități etnice vorbește limba sa proprie, posedă moravurile sale, obiceiul și modul său de a trăi — toate acestea, împreună luate în complexul lor, compun trăsurile caracteristice ale neamului. Trăind înconjurați și parte amestecați cu aceste popoare, românii din Basarabia au știut să impună străinilor care s'au așezat în mijlocul lor, multe trăsuri din moravurile și modul românesc de a trăi.

In curgerea secolelor, barbarii care năvăliau în Basarabia, aveau obiceiu de a ocroti pe aborigeni, agricultori ai țării invadate și mulțumită acestei ocrotiri interesate, românul de dincolo de Prut a știut să rămâie credincios neamului său în contactul său cu rusul, bulgarul, sârbul și ruteanul; dânsul, puțin a împrumutat dela ei, dar în schimb mult le-a dat din trăsurile sale sufletești, din obiceiurile și moravurile sale: de aceea acolo între Prut și Nistru s'a și plămădit zicătoarea românească care sună: „tata rus, mama rusă, dar Ivan e moldovean".

ȚĂRANII ROMÂNI DIN BASARABIA

de *Zamfir C. Arbore*

Țăranul român din Basarabia posedă caracterul Românilor din valea Dunării, adică e lipsit de avântul neîmblânzit al străbunilor săi romani, devenind din cuceritorul lumei, un liniștit pionier al vieții pașnice de agricultor. Tăcut din fire, puțin comunicativ, el se dă muncii câmpului, legând soarta sa de pământul stropit cu sudoarea muncii sale, dar, din când în când în mijlocul ocupațiunilor sale pacinice, temperamentul latin se ridică din fundul sufletului său și atunci, dacă cineva l-a atins la os, ura contra impilatorului crud și fără de milă, zbuciumă conștiința sa și țăranul din Basarabia, din compătimitor ospitalier, blând și supus, se transformă în răsvrătitor care pune foc la conacul arendașului și distruge tot ce stă în calea sa. Natura blagoslovită a țării sale, pământul fertil, climatul cald și sănătos, recompensează cu belșug munca grea a țăranului moldovean și de aceea, dânsul, ca orice popor meridional e nepăsător și puțin econom; cauza acestei nepăsări și a lipsei de grijă pentru viitor, reșade și în împrejurările istorice ale vieții sale. In sbuciumul

continuu al luptei cu hordele străine ce mereu năvăliau în ţara sa, în nesiguranţa bunurilor vieţii, în avutul său supus jafului şi fără de legile ocârmuirilor — moldovanul din Basarabia s'a deprins de a trăi de azi până mâine fără a agonisi ceva pentru zilele negre.

Liberat *de jure* clăcaşul din cauza mizeriei s'a văzut nevoit dela 1869 a se angaja la munca câmpului boierilor şi arendaşilor, lăsând ogorul său în voia întâmplării, cultivându-l rău şi chiar părăsindu-l cu desăvârşire. Indatorat, ţăranul n'a fost nici măcar liber de a-şi preţui munca, iar mizeria l-a menţinut în aceste condiţiuni până în zilele noastre, aşa că *de facto* el a rămas aservit de către proprietarul mare şi arendaş.

Ţăranul din Basarabia e cufundat în datorii la arendaş şi proprietar. Incompatibilitatea stării economice actuale a ţăranului moldovan faţă cu drepturile ce îi a hărăzit actul de emancipare dela 1869, se reflectă perfect în nepăsarea sa în ceea ce priveşte rezultatul muncii sale. Pentru ce să adune? Sfoara de pământ ce-i aparţine stă părăsită sau cultivată rău din cauza lipsei de braţe angajate aiurea; vitele sale şi celălalt avut nu fac la olaltă nici a o suta parte din ce datoreşte el arendaşului şi boierului.

Ţăranul moldovan din Basarabia iubeşte totuşi munca câmpului; între dânsul şi ogorul său există o legătură puternică, care se reflectă asupra modului său de a-şi explica misiunea omului pe pământ, de a-şi croi o pârghie care îl va scăpa din starea de mizerie, dându-i destulă putere pentru a birui împrejurările nefaste care îl copleşesc din toate părţile. Sau pentru a nu degenera cu desăvârşire, el va părăsi moşia părintească, devenind proletar, pentru a umplea fabricile şi uzinele ce se întind prin Basarabia.

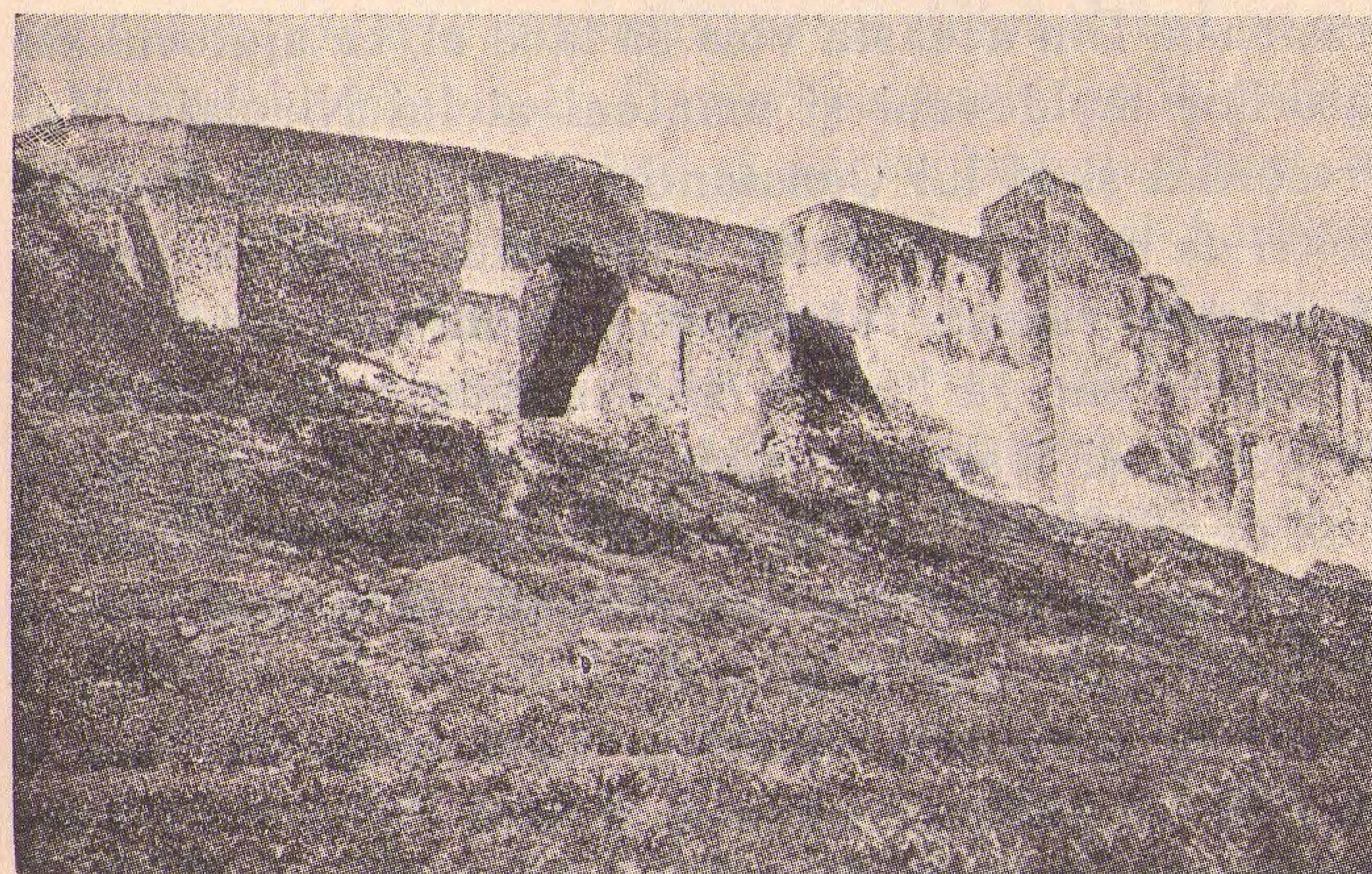
ZIDURILE HOTINULUI[1])

de *N. Iorga*

In cuprinsul din alte vremuri al cetăţii se intră prin dărâmăturile unor porţi ale Turcilor. Ici şi colo stau în picioare bucăţi mari de ziduri făcute din bolovani pătraţi. Colo la dreapta s'a clădit, după anexare, o biserică pravoslavnică, tărcată şi vărgată, după obiceiu. In stânga se înalţă, lângă pereţii rupţi ai moscheii, minaretul, căruia, din vechime — în 1913 el a împlinit în această stare două sute de ani — i-a căzut numai vârful. Turnul se avântă încă puternic şi îndrăsneţ; ne suim cu greu pe scări întunecate, care se încolăcesc îngust, şi cu picioarele fărâmate de oboseală, ajungem la o fereastră deschisă în gol, aproape de vârf. De acolo privirea prinde Nistrul ce curge în vale, malul polon de altădată cu grupele lui de arbori, căsuţele lui bune, drumul ce merge la stânga spre duşmanca statornică a Hotinului, vestita Cameniţă a Podoliei, biserica rusească de astăzi şi locuinţa, de minune aşezată, a unui proprietar. Aur de lumină verde al primăverii, albastru al apei puternice şi al cerului ce se găteşte de seara.

[1]) Din „Neamul Românesc în Basarabia".

O mare linişte curată, prin care plutesc, pentru mine, înălţându-se de pe aceste ziduri, fantasme în turbane albe cu lungi haine ţesute în aur, cu hangere cuprinse în teci de pietre scumpe, luptători îndărătnici pentru o lege care s'a stins aci, pentru o limbă care s'a dus, pentru o stăpânire care a pierit, mucenici ai Islamului, ale căror morminte s'au spulberat de cucerirea necredincioşilor şi a căror ţărână se



CETATEA HOTINULUI

calcă în picioare de „domnul Şimen" şi de „puraţii" lui, pe când minaretul, gol de rugăciune, înalţă o gură de mort, neagră şi mută, spre cerul serii albastru.

Către apă zidul turcesc e încă deplin, şi numai o mare poartă s'a rupt pentru trecere; în cadrul negru, înalt, ea cuprinde o icoană de veselie, verde, pe fond albastru, o icoană, care nu pare un adevăr

viu al naturii, ci o zugrăvire măiastră de porţelan. Acuma, după bolovanii pătraţi şi cărămida Turcilor vine o altă cetate, pe care cea de a doua a cuprins-o în ea, deşi nu era vrednică de aceasta. In adevăr, când la 1873 Abdi-Paşa, serascherul, care avea chemarea de a face rege în Polonia pe Stanislav Leszczynski, prietenul lui Carol al XII-lea se opri aici la Hotin, amânând pentru totdeauna expediţia sa peste Nistru, el găsi o cetate întreagă, puternică şi frumoasă. Din aceasta voia să facă el, ca ajutorul salahorilor moldoveni şi munteni ai lui Nicolaie Mavrocordat şi ai lui Constantin Brâncoveanu, Domnii noştri de pe atunci, platoşa Nistrului împotriva neastâmpărului rusesc, respins cu doi ani în urmă la Stănileşti. In câteva luni de zile se făcură reparaţiunile de nevoe şi însemnate adausuri, se dădu lui Allah casă de rugăciune şi Paşei celui nou, case de locuinţă, se destupară şanţurile, se curăţiră odăile ostaşilor şi se aşezară tunurile cele nouă.

Dar cetatea cea veche se desface astăzi foarte bine din cârpelile şi înădirile grăbite şi grosolane dela 1713, prin chibzuiala formei sale, frumuseţa podoabelor, bunătatea materialului. Lumea o crede genoveză pe temeiul unor poveşti ale Tătarilor, care numiau „cetate genoveză" orice clădire uriaşă a trecutului. De fapt, isteţii şi bogaţii negustori italieni n'aveau ce să caute aici, atât de departe de Marea-Neagră, în locuri sărace, pustii şi barbare.

Inainte de Moldovenii Muşatilor, lui Alexandru-cel-Bun şi lui Ştefan-cel-Mare, au mai fost, ce e drept, stăpâni în Hotin, dar aceia nu se poate să fi fost alţii decât Polonii din Podolia şi Ruşii din Haliciu, pe

care i-a supus abia după 1350 în aceste părţi, Craiul leşesc. Acea cetate dela început era însă, desigur, alta, una foarte mică şi sălbatică, un fel de Ţeţină, căci Ţeţina de lângă Cernăuţi, Hotinul şi un Hmilov, despre care nu mai putem şti unde se află, au avut necontenit aceiaşi soartă. Meşterii din Podolia sau Italienii au lucrat Hotinul cel nou, pe la 1400. Ei au făcut din piatră bine potrivită şi amestecată cu linii de cărămidă, pentru podoabă un masiv rotund de zidărie straşnică, ce se ridică drept pe malul Nistrului puternic. Turnuri se umflă pe la colţuri, tot aşa de uriaş plănuite şi aduse la îndeplinire. In centru se făcură încăperi de rugăciune şi locuinţă, şi printre năruiturile de acum, printre multele schimbări care au pierdut astăzi mai orice înfăţişare, rămâi uimit când vezi semnele deosebitoare ale arhitecturii din veacul al XV-lea a Moldovei. Casele acestea, care au fost spoite cu roşu pentru haremul vreunui Paşă, au ferestri de piatră albă în arcuri sfărâmate, şi o uşă de biserică în care se taie trei rânduri de linii împodobite, ca la uşa bisericii din Scânteie, clădită de Ştefan-cel-Mare. Colo sus, pe zidul acela măreţ, ferestri mai mici, au ciubuce de piatră săpată, care se taie în unghiuri drepte, şi se vede chiar prin spărturi o poartă cu şeapte-opt arce în cadrele ei îndrăsneţe, care e, desigur, cea mai frumoasă din toate clădirile româneşti. Ea e sfărâmată în parte, drumul la dânsa s'a rupt, şi-ar trebui să te caţări prin bolovanii risipiţi ca s'o vezi mai bine.

ŞTEFAN-CEL-MARE ÎN BASARABIA*)

de *N. Iorga*

Ştefan, fiul lui Bogdan-Vodă, venind din Ţara-Românească pentru a birui pe Petru Aron la Doljeşti şi Orbic şi a-l înlocui în Suceava la 1457, nu putu trimite la Hotin pârcălabul său sau pârcălabii săi — căci el ţinea câte doi în fiecare cetate. Petru Aron fugind, dăduse cetatea Polonilor şi cea dintâi grijă a noului domn trebuia să fie aceia de a căpăta din nou această cheie a Nistrului superior.

In aceste părţi de sus ale Basarabiei răsăriră îndată ca duşmani Tătarii din Crimea, ai Hanului Mengli-Ghirai, cel de al doilea stăpânitor acolo. Văile basarabene se umplură la 1469 de pâlcurile iuţi ale sălbatecilor călăreţi. Moldovenii le luară urmă la întorsul cel repede şi-i putură ajunge, zdrobindu-i şi prinzând pe Eminec, fratele Hanului. Lupta se dădu lângă satul Lipnic al urmaşilor lui Vâlcea, în „dumbravă", pe drumul la vadul Otacului.

Indată Ştefan aşeză la Orheiu un nou pârcălab de cetate, care, la început nu poartă acest titlu. Acesta fu Gangur, a cărui mamă „Gănguroaia cea bărână", avea ocină acolo lângă Puhoiul, pe Botna. Apoi la 1480, Vlaicul, unchiul lui Ştefan, păzi la hotarul tătăresc, venind dela Hotin, până la 1486, şi-i urmează Grozea, fiul lui Micotă, iar apoi (1942—1943), iarăşi Gangur.

Mai grabnică i se păruse lui Ştefan dela început, întregirea hotarului de miazăzi, prin luarea Chiliei. Cu atât mai mult cu cât Turcii, înteţiţi de ruda şi ocrotitorul său Vlad-Ţepeş, îşi trimeseseră în aceeaşi clipă, când oastea lor intra prin pădurile Teleormanului, corăbiile la Dunărea-de-Jos, unde era foarte cu putinţă să se încuibeze, distrugând comerţul şi izgonind liniştea şi siguranţa. Ştefan li se făcu aliat pentru a-i împiedica de a se aşeza ei în cetatea aşa de râvnită şi aşa de folositoare. Deocamdată, în această încercare din 1462, el se alese, la 22 Iulie, numai cu acea rană la picior, care-l făcu să sufere toată vieaţa. Dar la 26 Ianuarie 1465, după o „bătaie" a zidurilor care ţinu o zi numai, căpitanii munteni dădură Chilia în mâinile pârcălabilor noului stăpân, Istaia şi Buhtea.

Indată vedem carăle mergând pela Ţuţora şi alte vaduri într'acolo ducând dela mânăstiri pâine, miere şi cumpărând peşte pentru călugări şi boieri. Doar din aceste părţi scoteau fiii lui Alexandru cel Bun tributul a 200 cară de morun pentru regele Poloniei!

Cetatea-Albă pe atunci se afla în bună stare de apărare, iar Lericii nu fu părăsit decât ceva mai târziu. Măsuri de prevedere se luaseră pretutindeni, pentrucă încă din 1469 flota turcească apărea la „Saline", adică Sulina, părând că vrea să se îndrepte spre liman. Intre zidurile cele tari se păstra ca un

*) Din „Basarabia Noastră".

chezăş pentru pace tătărească Sultanul Eminec, fratele Hanului, care, însă fugi în 1473.

Războiul din 1475 al Turcilor împotriva lui Ştefan se începu pentru Chilia, pe care Sultanul nu voia s'o lase în mâinile unui astfel de om, şi cu acest prilej se ceru şi Cetatea-Albă. Svonurile de atac în aceste părţi nu se adeveriseră însă decât în Maiu, când fură izgoniţi nişte sangiaci de hotar, veniţi de prin Dobrogea: Caffa căzu în vara acestui an — lovitură grea şi pentru negoţul Moldovei. Dintre prinşii genovezi ce erau îndreptaţi spre Ţarigrad, o seamă fură aruncaţi de furtună la Chilia şi după aspra datină din acele vremuri, ei fură duşi la Suceava, ca robi ai Domniei. Aceşti robi fură ceruţi, precum şi cedarea Chiliei măcar, în 1476; dar şi data aceasta încercările făcute cu Ienicerii şi galioane împotriva celor două cetăţi nu izbutiră; nici chiar după înfrângerea lui Ştefan la Valea-Albă din codrii Neamţului şi împrăştierea oştirii sale. Cetele Tătarilor întâiu trecură şi Prutul, la Ştefăneşti, fiind apoi respinse, nu departe de Suceava; urmară oştile Turcilor biruitori, care ajunseră şi până la Hotin, adăpostul Doamnei Maria lui Ştefan, fără să intre însă şi ei în văile basarabene unde nu se ascundea nimic care să li poată aţâţa ambiţia sau poftele.

Toată grija se cheltui de acum înainte, până la grozava nenorocire, a căderii lor, pentru aceste cetăţi: în 1475—6 lucrau la Cetatea-Albă meşterii care dădură poarta cea mare, sub pârcălabii cei noi, Luca şi Hrăman sau Hărman. Dela 22 Iunie la 16 Iulie 1479 se face întărirea, cu ziduri de piatră, a Chiliei. In 1479—80, Duma şi Hrăman isprăvesc un „mur" în Cetatea-Albă. Iar la 1482, arhitectul Levantin Ioan Privana zidia biserica Sfântului Niculae din Chilia, puindu-i în frunte o inscripţie grecească.

Se ştie că în 1484 Sultanul a fost silit de Ieniceri să facă o campanie care să li dea glorie, pradă şi robi şi că Ştefan fu prins cu totul pe neprevăzute, el fiind cuprins în pacea recentă încheiată de Matiaş Corvinul cu Turcii. Pe pământul basarabean se uni Hanul cu oştile Sultanului şi tot aci veni şi Domnul muntean, Vlad Călugărul, care, încă din 1483 căutase a lua Chilia. Cetatea, unde porunciau Maxim şi Ivaşco, fu cucerită în opt zile, la 14 Iulie, făcându-se îndată, cu ajutorul de multe corăbii, întăriri nouă „despre uscat şi despre apă", şi ridicându-se din nou cetăţuia cea veche din ostrov, pe care, din motive strategice, Ştefan însuşi pusese s'o dărâme la 1476. Numai două zile se împotriviră Gherman şi Oană în Cetatea-Albă, unde se umplură iute de salahori şanţurile de opt picioare de adânci, pline cu apa Limanului (4 August). Românii fură lăsaţi, iar negustorii străini, ca şi sătenii adăpostiţi între ziduri, duşi la Constantinopol şi aşezaţi acolo pentru ca să ajute la înflorirea Capitalei Osmane. Oastea biruitoare se întoarse tot pe uscat, pela Chilia, şi luă apoi prin vadul Isaccii, drumul Dobrogei. In marea cetate dela gura Nistrului rămăseseră numai „200 de familii de pescari"; în Chilia şi mai puţină lume desigur. Din ţinutul înconjurător, unde se cultiva grâul, după mărturia izvoarelor, se făcu câte o raia de hrană pentru Ieniceri, aşezaţi în Chilia ca şi în Cetatea-Albă.

CUM S'A RĂPIT BASARABIA ÎN 1812*)

de *A. D. Xenopol*

Să readucem în mintea noastră împrejurările în care Basarabia a fost răpită dela Moldova.

Răpirea Basarabiei fu datorită războiului declarat de Turci, Rușilor, în 1806, care se prelungi până la 1812, spărgându-se viforoasele lui peripeții printr'o lovitură de trăsnet căzută asupra capului Moldovei. Deși Turcii fură acei care declaraseră războiul, ei o făcuseră dintr'o nevoe neînlăturată, de a apăra existența statului lor de loviturile Rusiei.

E drept că și Turcii provocaseră prin puterea lor, ascultătoare de interesele lui Napoleon I, pe Ruși a le da acele lovituri. Anume împăratul Francezilor având interes a paraliza cât mai mult pe Ruși, stăruise la Turci ca ei să dea afară pe cei doi Domni fanarioți ai țărilor române: Constantin Ipsilante din Muntenia și Alex. Moruzzi din Moldova. Ambii Domnitori fiind partizani de-ai Rușilor și slujindu-le drept unelte pentru a provoca răscoală în împărăția otomană, Napoleon fusese ascultat de Sultan, pentru îndepărtarea gospodarilor din scaunele țărilor române înainte de împlinirea termenului de șapte ani. Deși erau dușmăniți pe atunci cu Franța, din cauza luptei aceștia cu Prusia, pe care o bătuse la Iena și Auerstedt în Octomvrie 1806, Rușii într'un moment de supărare prin încălcarea tratatului din partea Turciei, trec Nistrul și intră în Moldova în Noemvrie 1806, pretextând însă că ei nu ar fi atinși prin destituirea Domnilor ei, ci că nu ar putea îngădui mai multă vreme prădăciunile cărora Muntenia era expusă din partea lui Pasvantoglu, pașa cel revoltat din Vidin; că ei, prin ocuparea Moldovei, nu ar avea scopul de a declara războiul Turcilor, ci numai de a lua o garanție că cererile lor împotriva Pasvangiilor și a altor pretenții ce-i mai formulau, vor fi ascultate. Turcii însă nu se lăsară înșălați prin vorbele protivnicilor lor, și declarară războiu Rușilor în Decemvrie 1806.

Din această expunere reiesă într'un chip învederat că Rușii încălcaseră pământul turcesc și, deci, declaraseră de fapt războiu Turcilor pentru a apăra țările române.

Oricum ar fi stat lucrurile în privirea declarării războiului, indușmănirea Rusiei cu Turcia convenia pe atunci de minune planurilor împăratului Napoleon. In 20 Ianuarie 1807 el scrie ambasadorului său din Costantinopole, Sebastiani, că „Rușii nu au în Moldova și Valachia trupe îndeajuns pentru a putea trece Dunărea, și ar fi foarte slăbiți, dacă ar fi constrânși a întreținea o a doua armată în Crimea. Ei ar trebui deci să fie atacați în această peninsulă pe cât și în Georgia de către Pașa din Erzerum, Perșii și Poarta". Așa erau pe atunci interesele lui Napo-

*) Din „Centenarul răpirii Basarabiei".

leon. In curând însă politica împăratului francez se schimbă, şi adată cu această schimbare se prefac şi toate lucrurile în politica europeană.

Pentru Napoleon toate statele nu erau de cât mijloacele, instrumentele, prin care el să ajungă la ţelul lui suprem, dominarea Europei şi a lumii întregi. El le întrebuinţa pentru scopurile sale, dar ele în sine nu aveau niciun scop.

Napoleon avea interes să se apropie de Rusia pentru a o putea ademeni la recunoaşterea distrugerii Prusiei şi a o putea câştiga contra Angliei, duşmana lui cea mai înverşunată şi cea mai greu de redus. El se împacă deci cu Alexandru, oferindu-i mijlocirea lui în războiul cu Turcia, în schimb, pentru cele două mari nevoi ale lui. La Tilsit se întâlnesc ambii monarchi pe podul neutru al unei plute de pe râul Niemen şi pun la cale nimic altceva decât împărţirea Turciei, a Statului aceluia pe care tocmai Napoleon îl aruncase în războiul cu Rusia. Imperiul moscovit era să primească Moldova cu partea ei inferioară, care dela 1484, trecuse în stăpânirea Turciei şi se numia Basarabia; apoi Valahia şi Bulgaria până la Balcani. Franţa era să iee Albania, Tesalia, Morea şi Candia, Austria era să fie împăcată cu Bosnia şi Serbia, rămânând Turcia numai cu posesiunea Rumeliei şi cu oraşul Constantinopole, pe care niciunul din cei doi potentaţi nu consimţea a-l ceda celuilalt.

In anul 1809, Napoleon trebuia să plece în Spania, pentru a supune acolo o primejdioasă răscoală, el se întâlneşte încăodată cu împăratul Alexandru la Erfurt la 27 Septemvrie, unde Napoleon asigură pe

Alexandru despre dobândirea desăvârşită a Moldovei şi Valahiei, încuviinţând prin tractatul încheiat în acest oraş, ca împăratul Rusiei să-şi întindă hotarele până la Dunăre. Urmările unei politici atât de schimbătoare din partea stăpânului lumei de atunci fură că Turcii pierdură orice încredere în Francezi, din care pricină, mai târziu, ei nu vroiră să dee crezare stricării din nou a relaţiilor dintre Ruşi şi Francezi, şi de aceea în 1812 se grăbiau a încheia pacea cu Rusia, cu toate stăruinţele lui Napoleon, ca să nu încheie, întru cât el ar fi gata de a năvăli din nou în Rusia şi de a stinge acest mare Stat depe faţa pământului.

Politica lui Napoleon, care făcea din Turci, ce fuseseră până atunci cei mai statornici prieteni ai Francezilor, nişte duşmani hotărîţi ai acestora, înlesni lui Alexandru I, încheierea unei păci favorabile cu Turcia.

Lucrurile luară altă întorsătură şi Ruşii se aleseră cu câştigarea Basarabiei, la care ei singuri nu se puteau aştepta.

Iată cum s'a desfăşurat aceasta pentru Moldova prea nenorocită împrejurare.

Când în 1810 relaţiile între Napoleon şi Alexandru începuseră să se răcească, Ruşii fiind nevoiţi a-şi aduna trupele în ţara lor pentru a preîntâmpina un atac cu putinţă din partea Francezilor, micşorară încă puterile trimise la Dunăre. Astfel se făcu în anul 1811 consulul francez din Bucureşti, Ledoulx, să poată scrie ambasadorului din Viena că: „Nu este nici un suflet în Bucureşti ca să nu privească aceste ţări ca părăsite acum de Ruşi. Aceştia sunt într'o

descurajare ce se întărește necontenit prin veștile de războiu cu Franța și peste toate acestea o epidemie îngrozitoare a luat maștere în oștirile lor". In altă lucrare a lui Ledoulx din 10 Octomvrie el spune: Nu este decât un strigăt în lagărul rusesc: pacea cu Turcii. Aceștia din potrivă foarte porniți au respins cererea de armistițiu și voesc cu toții urmarea războiului". Pierderile repețite ale Rușilor unite cu amenințarea tot mai iminentă a năvălirei franceze, împing acuma pe Ruși a stărui ei pentru pace, și cabinetul din Petersburg trimite în luna Octomvrie un ordin generalului Kutusoff de a o încheia cu orice preț. In asemenea condiții ne-am explica cu greu câștigarea Basarabiei din partea Rușilor, dacă o fericită lovitură a generalului Kutusoff nu ar fi schimbat norocul armelor pe partea Rușilor și nu ar fi adaus la descurajarea politică a Turcilor din pricina neîncrederii lui Napoleon și acea provenită din înfrângerea suferită.

Victoria Rușilor dela Slobozia fusese sdrobitoare pentru Turci și așa de hotărîtoare, în cât Francezii nu puteau să-i dee crezare. Armata turcească condusă de marele vizir în persoană, fusese cu totul sdrobită și nu se putuseră scăpa din ea nici un singur cort și niciun singur tun. Turcii erau deci reduși la aman, și ei nu ar fi putut să mai lupte cu Rușii decât pe calea diplomatică. Dar aci Rușii și cu prietenii lor Englezii răspândeau în toate părțile veștile cele mai neliniștitoare asupra scopurilor lui Napoleon, spunând despre el că este în tratări cu Rușii; că în curând o să se împace cu ei, când atunci Rusia putând întoarce toate puterile ei contra Turciei, zilele acestei

împărăției ar fi fost numărate. Și într'adevăr că Napoleon deși se pusese în fruntea uriașei sale armate, tot mai încerca a determina pe Alexandru la primirea condițiilor sale de pace, încât temerile Turciei nu erau cu totul lipsite de temeiu.

Napoleon era la armata lui la 9 Mai și la 17 ale aceleiași luni ajunsese la Dresda, tocmai când veștile de pace între Ruși și Francezi se întăreau mai mult, cu toate că în realitate pacea se îndepărta mai mult între cei doi monarhi. Rușii însă reduseră mult din întâile lor pretenții făcute după victoria lui Kutusoff. Anume nu mai cereau ambele provincii române, ci numai partea Moldovei din Nistru până în Prut. Cu toate silințele desperate ale reprezentanților Franței de a împiedeca încheierea păcii, tratatul de București este semnat în ziua de 26 Mai 1812, cu 17 zile înainte ca Napoleon, trecând peste Niemen, să fi făcut pasul hotărîtor în lovirea Rusiei. Tratatul dela București conține cedarea către Rusia a părții răsăritene a Moldovei până la râul Prut, asupra cărei părți întinse numele purtat până acuma numai de sudul acestei regiuni, acel de Basarabia.

RETROCEDAREA SUDULUI BASARABIEI PRIN TRATATUL DELA PARIS *)

Subscris la Paris în 30 Martie 1856 între Austria, Francia, Marea-Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia și Poarta Otomană.

...Plenipotențiarii, după ce și-au verificat și au găsit bune actele care le dau împuternicire, s'au învoit asupra următoarelor articole:

Art. XX. In schimbul orașelor, porturilor și teritoriilor enumărate în art. 4 al acestui tratat *) și pentru a asigura mai bine libertatea navigațiunii pe Dunăre, M. S. Impăratul tuturor Rușilor, consimte la ratificarea frontierei sale în Basarabia. Noua frontieră va pleca dela Marea-Neagră, la un kilometru la răsărit de lacul Burna-Sola, se va uni perpendicular cu drumul Akermanului, va urma acest drum până la valul lui Traian, va trece pe la Sud de Bolgrad, va sui râul Ialpug până la Sărățica și va lua sfârșit la Katamori, la Prut. Mai sus de acest punct frontiera între cele două imperii, nu va suferi nicio modificare. Delegații puterilor contractante vor fixa în amănunte noua frontieră.

Art. XXI. Teritoriul cedat de Rusia va fi anexat la Principatul Moldovei, sub suveranitatea sublimei Porți. Locuitorii acestui teritoriu se vor bucura de drepturile și privilegiile asigurate Principatelor și în timp de 3 ani le va fi îngăduit *de a transporta aiurea domiciliul lor*, dispunând liber de proprietățile lor.

---

*) Din „Actele și documentele relative la istoria renașterei României", vol. II.

**) Ținuturile din Crimea ocupate de aliați.

PROCLAMAŢIA LUI CUZA-VODĂ CĂTRE LOCUITORII DIN BASARABIA*)

Locuitori din Basarabia,

Venim printre voi, ca Domn şi ca Părinte, ca să vă aducem bucurie şi vindecarea rănilor de care aţi pătimit până acum. Din ziua în care partea Basarabiei locuită de voi s'a lipit de vechea ei tulpină, ea s'a împărtăşit de toate bântuirile şi nevoile ce de mai mulţi ani au năvălit această Ţară a Moldovei, atât de bună şi frumoasă!

Insă şi pentru voi, ca şi pentru toţi, va răsări în curând ziua dreptăţii, după multele nedreptăţi despre care aţi avut a vă plânge.

Noi dorim ca să priviţi sosirea noastră în mijlocul vostru ca un semn de pace şi de mângâiere; dorim ca să uitaţi cele trecute, să închideţi urechea la glasul patimilor rele şi să fiţi nestrămutaţi în simţirile voastre de credinţă către guvern şi de iubire către Ţara Moldovei. Patria noastră a intrat pe o cale de îmbunătăţiri care se vor revărsa asupra tuturor fiilor ei, fără deosebire. Nu trebue însă a pierde din vedere că bunurile cu greu se adună şi că numai prin înţelepciune şi răbdare vom putea dobândi împlinirea dorinţelor noastre.

*) Din *„Mesagii"*, proclamaţii şi scrisori ale lui Cuza-Vodă.

Liniştească-se dar inimile voastre de orice griji şi îndoieli, căci noi ne ocupăm de soarta voastră ca un părinte binevoitor. Dumnezeu şi Naţia ne-au înălţat pe Tron pentru a da dreptate acelui ce o are, pentru a înfrâna pe cei răi, şi pentru a îmbrăţişa pe cei buni.

ALEXANDRU IOAN.

Ministrul Treburilor Străine, *V. Alecsandri.*

Anul 1859, Octomvrie 19.

A DOUA RĂPIRE A BASARABIEI*)

30 Ianuarie 1878. — Prințul Carol călătorește la Ploiești, spre a vizita acolo spitalele și pe prizonierii turci.

Reprezentantul român din Viena raportează că ambasadorul englez s'a exprimat către dânsul în următorul chip asupra situațiunii: „Dacă Rusia cere sau nu Basarabia, despre aceasta Anglia n'are nicio cunoștință; Anglia nu vrea să știe nimic despre aceasta și nici despre celelalte condițiuni de pace pe cât timp ele nu vor fi primite de Turcia. Chestiunea Basarabiei însă e cu deosebire delicată, întâi pentrucă guvernul rusesc ține la retrocedarea Basarabiei mai mult decât la majoritatea celorlalte puncte, al doilea pentrucă Rusia și România au fost aliate și celorlalte state nu le place să se amestece în afacerile dintre aliați. Deosebit de asta, Anglia ca și celelalte puteri mari au de regulat chestiuni mult mai importante decât cea basarabeană.

2 Martie. Cogălniceanu speră încă, după niște rapoarte din Viena, că Basarabia poate fi scăpată.

*) Din „Memoriile Regelui Carol I-iu al României".

Prințul nu mai poate împărtăși aceiași speranță și e foarte îngrijorat de viitor.

31 Martie. Brătianu a plecat dela Berlin destul de desamăgit, după ce a fost primit de prințul Bismark și după ce a conferit cu d. de Buelew. Guvernul german s'a arătat extraordinar de rezervat. Nicio putere nu poate să se rostească singură în chestia Basarabiei, de oarece această chestiune va fi prezentată întregei Europi, în congres.

18 Aprilie. Prințul Al. de Battemberg scrie Prințului Carol:

„M'am folosit de această ocaziune spre a-i spune ceea ce mi-ai recomandat și am văzut că era foarte supărat pe tine, pentrucă ai fost singurul care nu l-ai felicitat pentru încheierea păcei.

Aceasta nu l-a împiedecat însă d'a vorbi de tine și de princesă cu expresiuni de cea mai mare stimă. Dânsul înțelege foarte bine ca tu să te revolți contra Rusiei și nu voi să admită că nu știai de mai înainte că Rusia o să ia, în orice caz, Basarabia.

24 Iunie. Au sosit texturile discursurilor ținute de Cogălniceanu și de Brătianu la congres.

Cogălniceanu a arătat mai întâiu drepturile istorice ale României asupra Basarabiei, drepturi care și în anul 1856, prin tratatul dela Paris, au primit sancțiunea Europei; a trecut apoi la convențiunea ruso-română dela 4 Aprilie 1877, prin care Rusia a garantat micei țări integritatea teritoriului ei. A relevat cu vigoare că această promisiune a fost dată atunci când era vorba numai de trecerea armatelor ruse pe teritoriul României, dar că, mai târziu, *la apelul chiar al Rusiei,* România a intrat în comunitate de

arme cu Rusia: *Dacă această comunitate nu este un titlu ca să ne mărească teritoriul, apoi de sigur ea nu este unul ca să ni-l micşoreze!*

El a demonstrat în modul cel mai elocvent dreptatea celor cinci cereri din memoriul său.

Brătianu a adăugat puţin la acest discurs: România îşi pune dreptate în sentimentul de dreptate şi în bunăvoinţa congresului; pentru România, *deposedarea de o parte din patrimoniul său* n'ar fi numai o adâncă durere, dar şi pierderea încrederei în eficacitatea tratatelor.

26 Iunie. Brătianu şi Cogâlniceanu, care au sosit aseară dela Berlin, sunt primiţi azi de prinţ, căruia îi comunică impresiunile lor. Dânşii sunt convinşi că pentru România nu rămâne altceva decât să se supună lucrului inevitabil! Toţi membrii congresului le-au recomandat cu căldură să facă aşa ca România să considere retrocedarea Basarabiei ca un fapt împlinit şi să caute a se acomoda cu el.

DIN „TRATATUL DELA BERLIN"

Art. XLV. — Principatul României retrocedează M. S. Împăratului Rusiei porţiunea de teritoriu din Basarabia, desprinsă dela Rusia în urma tratatului din Paris din anul 1856, mărginită la apus de Prut, la miazăzi de braţul Kiliei şi de gura râului Stari-Stambul.

UNIREA DIN 27 MARTIE 1918

In ziua de 27 Martie 1918, reprezentanţii a tot ce avea Basarabia mai de seamă ca cugetare şi simţire românească, strânşi în „Sfatul Ţării" la Chişinău, s'au rostit pentru unirea ţării lor cu patria-mumă, în chipul următor:

„Basarabia, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile ei graniţe spre Austria; ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani, din trupul Vechii Moldove; în puterea dreptului istoric şi a dreptului de neam; pe temeiul principiului ca noroadele singure să-şi hotărască soarta lor; de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa, România".

Iar Preşedintele guvernului român răspundea astfel:

„In numele poporului român şi în numele Regelui României, cu mândrie iau act de declaraţia D-voastră de unire şi declar că Basarabia este acum unită pe vecie cu România, una şi nedespărţită. In aceste clipe neuitate, să ne închinăm în faţa geniului rasei noastre, care după o despărţire de un veac întreg, găseşte singur calea firească, care să-l ducă la mântuire, calea firească arătată de istorie".

UN NAŢIONALIST BASARABEAN: VASILE STROESCU*)

Iată un nume care este rostit astăzi cu evlavie şi cu adâncă cinstire de toată suflarea românească. Căci, fără îndoială, mai rar un nume, care să-ţi umple inima de atâta mirare şi pietate ca numele acestui boier basarabean. Cine urmăreşte cu luare aminte gazetele ardelene de vreo trei ani de zile încoace, a putut să bage de seamă că nu este număr de foaie, în care să nu citeşti mulţumita caldă, a vreunui preot în numele unui sat întreg, pentru darul bogat al binefăcătorului Stroescu.

Unde mai punem, că nu este an sau jumătate de an, în care să nu ni se vestească, că marele Stroescu iarăşi a dat atâtea şi atâtea sute de mii: la Mitropolia din Blaj, la cea din Sibiu, la Asociaţie, tot mii şi sute de mii...

Acest fiu al Basarabiei născut şi crescut departe de noi, în o ţărişoară stăpânită de Ruşi, ne înţelege păsurile, ne aude glasul, şi toate roadele moşiei părinteşti le trimete să uşureze traiul şi vieaţa aşezămintelor româneşti din Ardeal. Despre vieaţa şi neamul lui nu prea se ştie multe. Atâta că e din vreun sat depărtat de dincolo de Moldova de peste Prut, fecior de vechi boieri, despre care iarăşi numai atâta ştim, că au dat averi întregi, nepreţuite, tot pentru biserici şi aşezăminte de ale neamului nostru. O familie de dăruitori...

Mai nou, boierul Stroescu a mai trimis Asociaţiunii 100.000 coroane ca să se ajute întemeierea însoţirilor şi tovărăşiilor săteşti, dând, total cu această nouă sumă, spre acest scop, două sute mii de coroane.

Marele binefăcător al neamului nostru şi-a câştigat de mult recunoştinţa Românilor de dincolo de Carpaţi. Oricâte cuvinte am spune astăzi pentru darurile împărăteşti cu care vine în ajutorul culturii şi al vieţii noastre economice, nu vor putea exprima toate simţimintele de veneraţie pentru acest mare boier, nu numai prin sânge, ci şi prin suflet, al neamului.

Dacă este să-i aducem o mulţumire altă decât cea pe care V. Stroescu o găseşte în însăşi fapta sa nobilă, aceasta credem că nu prin cuvinte, ci prin modul cum vom şti să punem în aplicare sfaturile şi ajutorul său şi prin rezultatele ce se vor trage din ele, o vom aduce. Sperăm că cei indicaţi îşi vor da toate silinţele să procure o asemenea satisfacţie acestui mare Român pe care providenţa ni l-a trimes.

---

*) Din *„Foaia Noastră"*.

CÂNTECE DIN BASARABIA

I

Floare, floricică
Mai zi, mândra mea,
Cum ziceai asară
Pe din jos de moară.
Cum ziceai, ziceai,
Inima-mi rupeai,
Mai zi înc'odată
Şi mi-o rupe toată!

II

Cine vede şi pricepe
Dragostea de unde 'ncepe?
Cine vede şi cunoaşte
Dragostea de unde naşte?
Dela gâtul cu mărgele,
Dela buze rumenele,
Dela grai cu drăgănele.

III

Când eram la mama fată,
Purtam rochii de bucată,
Dar de când m'am măritat
C'un muscal din cela sat,
Nici n'am fustă de purtat,
Nici papuci de încălţat!
Inima mi-e ca lacata;
Când aş dăscuia odată,
Ar cunoaşte lumea toată.

Cât amar şi cât venin
Bea inima la străin.

IV

Frunză verde de hămei:
Ce gândeşti de nu mă iei?
— Ba vadană n'oiu lua
Chiar de mă vei blestema.
Judecată poate vreai?
Hai la popa din Orhei:
— Protopoape luminate,
Judecă şi fă dreptate.
— Judecata ţi-e făcută
Ia-ţi vădana şi fă nuntă.
Şi-oi lua o fată mare
De peste cele hotare,
C'acolo sunt Moldovence
Şi mai colo sunt Muntence
Cu viers dulce femeiesc
Şi cu suflet românesc.

V

Frunză verde de pelin,
Tu streină, eu străin,
Amândoi ne potrivim.
Hai la codri să trăim.
Haide 'n codrii Bâcului,
Pe marginea Prutului,
Să ne facem bordeiaş
Cu uşorii de cireş,
Şi cu pat' de măcieş.
Când om vrea să adormim,
In departe s' auzim
Buciumele păstoreşti
Din câmpii Moldoveneşti.

VII

Prutule, râu blestemat!
Face-te-ai adânc şi lat,
Ca potopul tulburat!
Glas cu glas nu se lovească,
Ochi cu ochi nu se ajungă,
Pe-a ta pânză cât de lungă!
Lăcustele când or trece,
La ist mal să se înece!
Holerile când or trece,
Pe la mijloc să se 'nece!
Duşmanii ţării de-or trece,
La cel mal să se înece,
Iar tu 'n valurile tale
Să-i tot duci, să-i duci la vale
Pân' la Dunărea cea mare,
Până 'n Dunăre şi 'n Mare!

Culese de *V. Alecsandri*

CÂNTECE BASARABENE*)

Florişică alb'albastră
S'o strâcat dragostea noastră.--
Florişică gălghioară,
Di-am ajungi 'n primâvară,
Să tocmim dragostea iară.
Florişică naramjii
Cum o fost n'o să mai şii —
Florişică şir di linti
— Nu-ţi aduşi puicuţă aminti
Di-ali noastri trii cuvinti,
C'au rămasu niisprăviti?...
— Di-om trăi li-om isprăvi
Di-om muri li-om zugrăvi
Şi li-om puni în stâlp di [chiatră,
Să li vad'-o lumi toată,
C'am fost flăcău şi tu fată.
Işi în vali la izvoarî
Creşti un nuc cu frunza rară,
Cânt' on cuc di sî omoarâ.
La truchina nucului
Zaşi maica cucului!
Nuştiu zaşi orî sî faşi,
Da guriţa nu-i mai taşi.
Dar mai sus pi râmureli
Cântâ două pâsâreli:
Una cântă glas mai gros,
Pintru-a nostru trai frumos; —
Alta cântî glas subţiri,
Pintru-a noastră streiniri. —
Nişi pământu roadă n'ari
La toată masa oftari,
Că ticăloş mii voinicu,
Cumpâtu di voinişii
Di nu l'ar mai avea în veşii
In veşiia vacului
La poarta împăratului. —

*) Din „*Suspine*", culegere de Gh. Madan.

A D E V A R U L

La palat, la Impărat,
Adevărul gol din fire
Fără veste a intrat.
La a lui aşa ivire
Impăratul a strigat:
— Cine eşti? Cum îndrăzneşti
Gol aici să te iveşti?
— Adevărul sunt!
— Ce vrei?
— Vroi să spun a mea durere
Pentru pământenii tăi.
Cei mai mari te măgulesc
Şi norodul jefuesc,
Legile îţi sunt călcate...“
— „Eşi afară! Eşi afară!
Golule neruşinate,
Daţi-l iute jos pe scară!“

Iată cum fu primit
Adevărul desgolit...
Adevărul mai pe urmă
Iar a mers la împărat,
Insă nu gol, ci 'n veşminte
Imprumutate la minte,
Şi, cu aer de respect,
A vorbit frumos, încet.
Impăratul în mirare,
I-a dat toată ascultare;
L-a pătruns, l-a înţeles
Şi îndată a ales
Alţi miniştri, altă curte,
A făcut prefaceri multe,
Treburile a îndreptat
Ş'a fost binecuvântat.

A. DONICI

CONSTANTIN STAMATI

In 1834, aflându-se în Moldova de dincoace de Prut, C Stamati, scriitor basarabean, cântă în „Străjerul Taberei“, începutul oştirii române permanente. In 1839 a mers în Bucovina. A colaborat la „Albina“ lui Asaki şi a tipărit o poezie în „Dacia Literară“ a lui Kogălniceanu (1840). In 1843, Kogălniceanu îi editează „Povestea Poveştilor“.

In 1863, I. M. Codrescu, ajungând în posesia manuscriselor lui Stamati, începe să le publice în „Musa Românească“. In 1866, e ales membru al Academiei Române. Moare în 1870.

S T R Ă J E R U L T A B E R I I

de *Const. Stamate*

Luna împrăştie o rază, veselă şi luminoasă
In senina atmosferă pe ceriul privighetor
Iar preste pământ se uită cu cătătură miloasă
Şi doreşte să găsească pe jalnicul muritor,
Ca să-i trimeată o rază mângăitoare şi lină,
Ce răsbate pân' la suflet şi durerile alină.

Una dintr'acele raze cu gingăşime căzură
Preste faţa soldăţească străjeriului moldovan;
. . . .

Mai încolo scânteiază ca nişte piscuri de ghiaţă
Grămezi de arme şi dobe Românilor adormiţi.
Mai încolo şir de corturi — ca troenile se 'nalţă,
Care-adăpostesc voinicii de cu ziuă osteniţi;
A cărora fioroasă şi dogorită obrază
Ingălbinindu-le luna şi când dorm înfricoşează.

Aşa era într'o noapte ceata ace ostăşască
Ce se părea că şi lunii privindu-o i-au plăcut
Că putu iarăşi să vază o tabără românească
Ca din pământ răsărită după veacuri ce-au trecut.
Iar soldatul dela strajă de armă se rezemară
Şi cu vers încet şi jalnic lăcrămând aşa cântară:

Cântând oşteanu aceste, pare că au fulgerat!
Deci el tace şi să uită şi vede jos lângă sine
Că un nour se lăsară de rază încungiurat,
In care stă în picioare un Voevod vechi de zile.
Pe a lui larg piept şi spete avea zale ferecate,
Iar albile sale plete peste ele răşchirate.

In a sa vânoasă mână greu buzdugan răsucea,
A lui coapsă era 'ncinsă cu pală urieşască;
Iar pe cap el purta coiful, preste care strălucea
Doi lei, ţiind cap de zimbru supt o coroană domnească.
Soldatul străjeri să trase puţănel cam îndărăpt,
Işi ia arma şi ţânteşte pe oaspe tocmai în piept;

Şi-apoi groaznic îi strigară: Spune, cine eşti?
Spune dacă ştii parola; iar de nu, te culc aice.
„In zadar cu a ta armă pe mine mă îngrozăşti;
„Când de moarte niciodată nu m'am spăriet, voinice,
„Căci în războaiele crunte mă 'ncungiura unii ca tine
„Şi buzduganul acesta îi culca pe lângă mine.

„Eu sânt Arbure, copile, Hatman lui Ştefan-cel-Mare,
„Am slujit supt a lui steaguri patruzăci de ani de rând,
„Şi 'n patruzăci de războaie crunte şi biruitoare
„Văzui şi troul Moldovii pe duşmanii săi bătând.
„Acest voevod a slavii era pentru vrăjmaşi fulger,
„Iar ţării noastre părinte sau un mântuitoriu înger.



(după „Muza Românească")

„Dar murind iroul Ştefan au apus a ţării soare
„Şi într'un mormânt cu dânsul patria s'au îngropat.
„Acum piste-atâtea veacuri văd de bucurii o zare!
„Văd că bourul Moldovii din ţărnă s'au rădicat
„Şi luceşte astăzi iarăşi pe pavăza românească
„Chiemând iroii Moldovii din mormânt să vă privească.

„Iar eu trimis cu solie de patronul ţării noastre,
„Să v'aduc bună voinţă şi să vă blagoslovesc
„Şi să suflu, de să poate întru inimile voastre
„Cinste şi patriotismul ce neamului românesc
„Strămoşii Daco-romanii le-au lăsat să moştenească
„Până ce cu neamuri streine începu să se corcească".

Grăind aceste, el pune pe a străjariului frunte
A sa mână aeroasă, zicând cu glas tunători:
„Oştenilor, fii Moldovii! Iubiţi patria fierbinte,
„Fiţi cu râvnă şi credinţă Domnului stăpânitori
„Şi fiţi aprigi cu vrăjmaşii întocmai ca nişte lei
„Şi blânzi cu compatrioţii întocmai ca nişte miei!".

Străjariul să înfocară de cuvintele aceste,
Să umplu de sumeţie, sângele i s'aprindè
Cinstea, patria şi slava în inima lui sâmţeşte;
Uită părinţi; uită rude, la care mâhnit gândè
Uită şi pe Măriuca, uită şi căsătorie
Cu tot sufletul să 'ntoarce la sfânta sa datorie.

Apoi împrejiur el cată şi nu vede nicăire
Acè cucernică umbră a hatmanului vestit,
Căci ea sburase în ceruiri la a sa sălăşluire,
Lângă Voevodul slavii Domnul cel nebiruit,
Unde petrec toţi oştenii, ce patriei să jărtfesc,
Unde petrec toţi cinstiţii, ce cu râvnă o slujesc

ALECU RUSSO (1817—1859)

Alecu Russo, al cărui nume adevărat e Donici, face studiile în Moldova şi în Elveţia. Ajunge judecător la Piatra, unde ajută pe Alecsandri la culegerea poeziilor populare, în munţii Neamţului. Luând parte activă la mişcarea revoluţionară dela 1848, e silit să se expatrieze şi trecând prin Transilvania, cunoaşte rigorile închisorilor ungureşti.

A scris minunatul poem „Cântarea României", „Amintiri" şi „Cugetări".

DIN „AMINTIRI"

A doua aducere aminte ce iarăşi ca toate aducerile aminte, dulce luceşte între flori şi raze aurite, este un sat frumos, răschirat între grădini şi copaci pe o vale a codrilor Bâcului, cu un păr mare în mijloc.

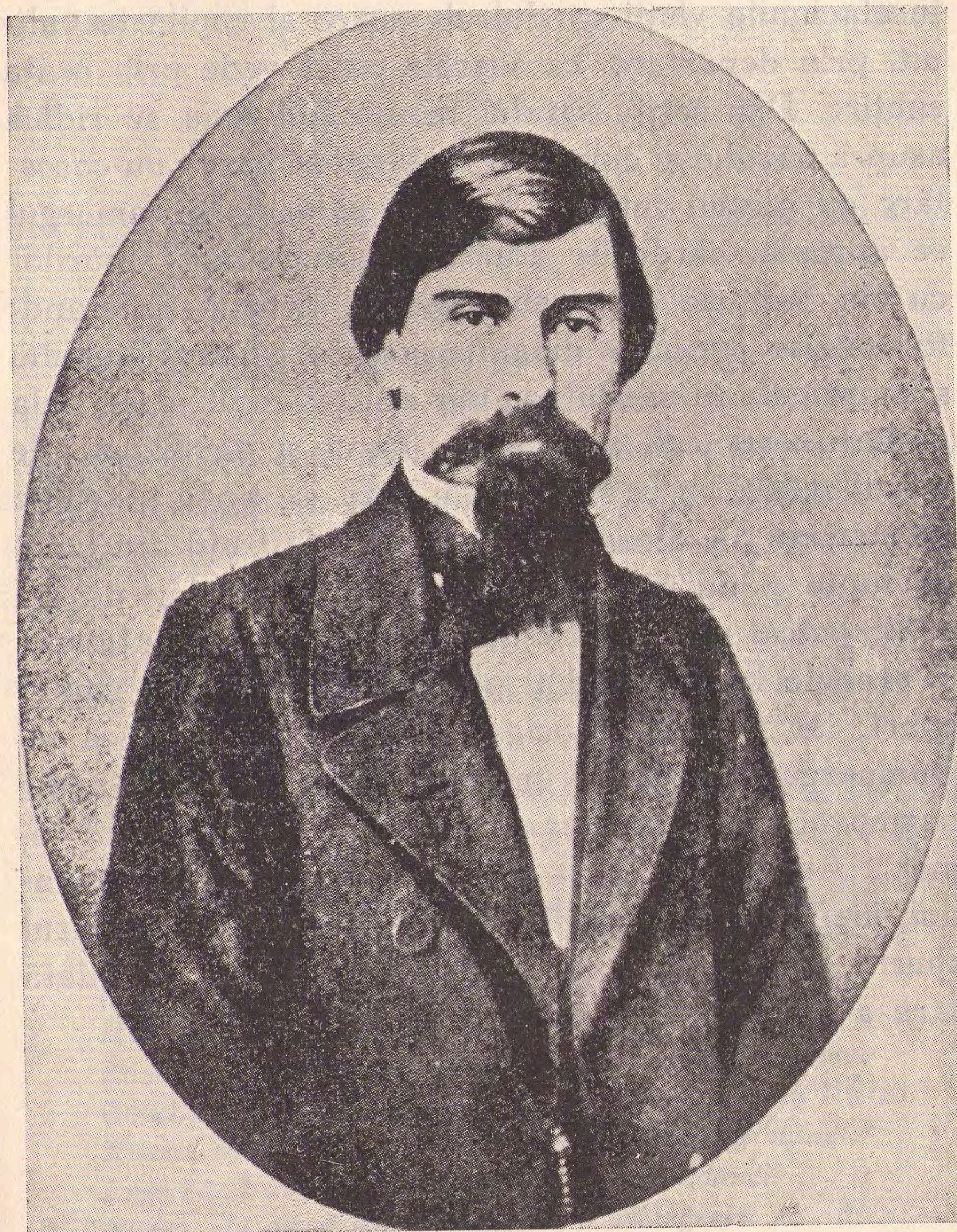
Părul din mijlocul satului era odinioară: când divanul unde sfătuia satul, când locul unde poposea voinicelul, străin, până a nu-şi găsi gazdă, când locul giocurilor băieţilor, când spitalul unde zăcea bolnavii

nevindecați părăsiți în sărăcia lor de toți și de neamuri! Balada lui Donciu spune:

Sub cel păr mare, din sat
Zace Donciu într'un pat;
Și de mult zace, măi frate;
Nouă ani și giumătate,
Și nouă zile de vară,
Și nouă de primăvară;
Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de alta viermii-l roade!
Neamurile l-au uitat,
Toată lumea l-au lăsat!
Numai soră-sa, Stăncuța,
Numai soră-sa, drăguța,
Nici l-au uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-au cătat,
Pernele că i-au mutat,
Când la umbră, când la soare,
Când la cap, când la picioare,
Când la albe brățișoare.

De ce vorbesc de părul satului? Vântul primăverii au bătut; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului mă ajunge; spre codru mi se întorc ochii, și zăresc umbra părului copilăriei mele, care își întinde ramurile, ca niște brațe și își scutură florile pe inima mea copleșită, răcoroasă. Părul cu locul bătut prin prejur de vitele satului ce singure astăzi mai țin Divan; curtea boierească, opcină strămoșească ce nu se mai află, albind pe troscotul verde al ogrăzii mari, mare și întinsă; livada din dosul curței, biserica cu ținterimul pestriț de iarbă lungă, de sulcină aurită și de cruci negre; cumpăna fântânii dela poartă, aninată de tulpina crengoasă; toate trec, dinaintea mea, vii și în mișcare.

...Iată pădurea unde alungam mierle, cireșul sălbatic unde mă băteam cu țărenașii: iată colo, colo în depărtare, în zarea luncei, pe de asupra pârleazului, țiganca cu desagii, o stahie uscată prietenă cu *Mama pădurii*, ce vine să iee băieții, umbre ce mă fac să tresar și acum, deși îm râd încet și cu iubire. Cât de dulci



AL. RUSSO
17 Martie 1819 — 4 Februarie 1859

sunt amintirile bătăilor de inimă.... însă nu desfătează...., nu descânt durerile lumei, nu mângâe de înșelăciunile vieții ca dulcele soare al copilăriei, alinit, prin depărtare, ca soarele ce se vede prin ceața subțire. Dar serile satului meu, când luna se ridică asupra părului și cumpăna fântânei se părea un cocostârc cu pliscul întins.... ce sări sănine! Intr'amurgul se apropia, cârdurile aducând miroasele câmpurilor cu ele, turmele de oi sbierând cu ciobanii fluierând; focurile se aprindea dinaintea carelor; fumul stuhului se împrăștia în văzduh cu mirosul teilor ce venea dela pădure; moșnegii spunea de Turci și de Tătari, de moșul Adam cu barba până'n brâu, ce ținea plăghiile pe genuchi, de Ileana Cozânzeana, de frații din lună, de lupte și de năvăliri: vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos de scoarțe și de lăicere și sângele bolborosind îi pica alăturea într'un ciubăr spart; iar pe fratele ucigaș, osândit din porunca lui Dumnezeu, până se va umplea ciubărul, a bea sângele nevinovat ce nu încetează a curge dela începutul lumei.... Auzeam picătura sângelui; zăream frații amândoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat și cu părul sburlit. De atuncea nu m'am uitat la lună vreodată fără a-i vedea.

BOGDAN PETRICEICU HAŞDEU

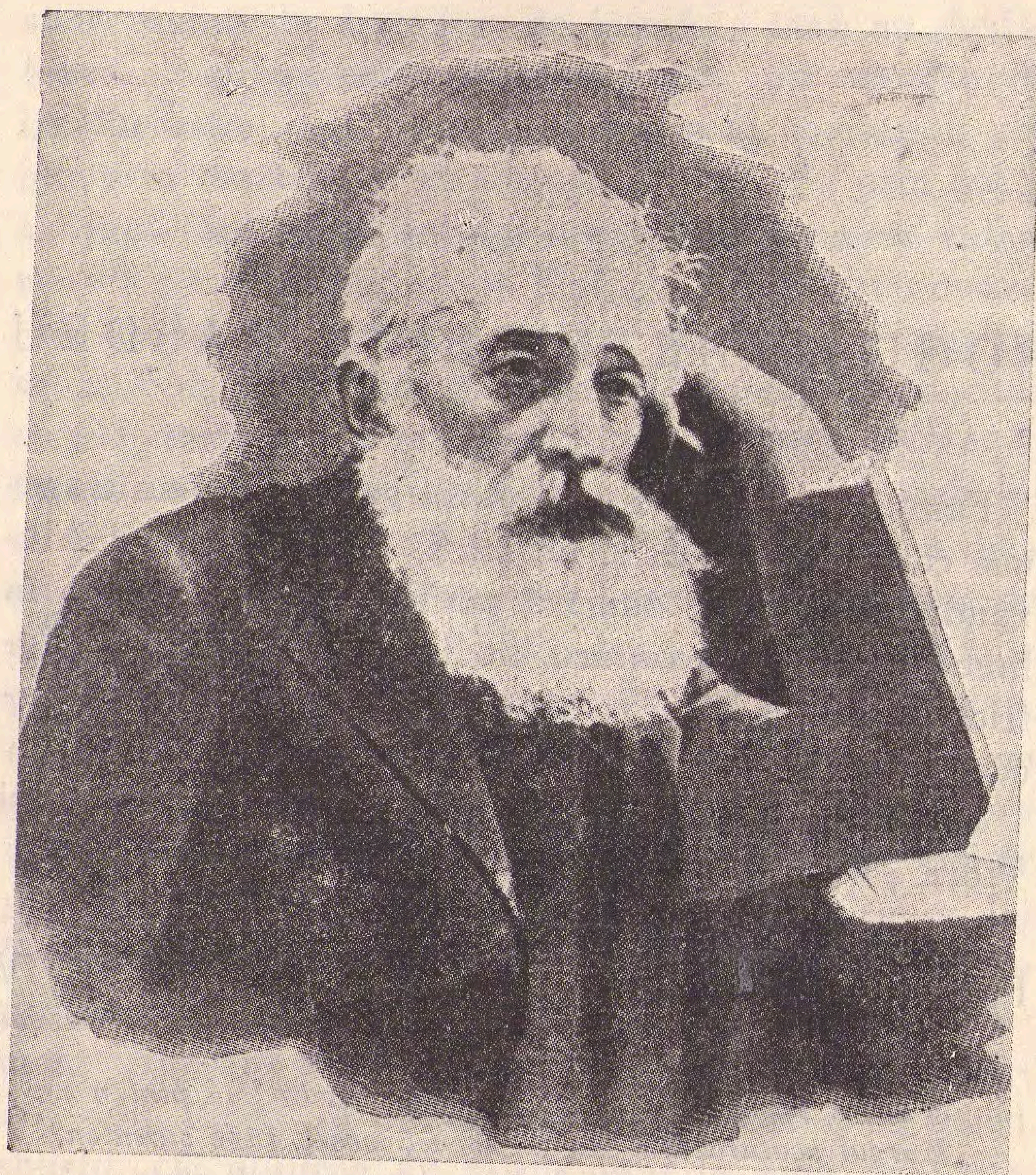
Familia Hasdeu, în care patru generații și-au transmis cununa de lauri și de mirți, după vorba lui Alexandru Odobescu, numără pe Tadeu, care a scris în limba polonă, Alexandru, în limba rusă, Bogdan Petriceicu, care a scris românește și Iulia, în limba franceză.

Dăm din scrierea lui B. P. Hașdeu, „Răsvan și Vidra", descrierea Nistrului și a Basarabiei:

FRAGMENT DIN „RĂZVAN ŞI VIDRA", ACTUL IV

de *Bogdan-Petriceicu Hașdeu*

M'arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coastă-i un pinten
Murgul scutură din coamă, sboară vesel, fuge sprinten,
Și cu cât saltă mai tare, și cu cât mai mult săria,
Mișcarea-i cea furioasă simțeam că mă răcoria,
Până ce'l lăsai în voe, asvârlind din mâni căpăstru:
Calul, născut în Moldova, mă duse drept pân' la Nistru.
Nistru, apa românească, ce spumegă printre stânci,
Ingropând dușmanii țerii în vâlvorile'i adânci!
Nistru ale cărui unde altădată 'n zile grele
Apărau în loc de tunuri hotarele țerei mele!
Nistru!... Nistru!... Pân' acuma știut-am să mă feresc
De-a trece pe lângă țermu-i, ca să nu mă ispitesc!
Pe când scumpa mea Moldovă nu'i departe dela mine
Astăzi însă de nevoe mă simții impins la mal,



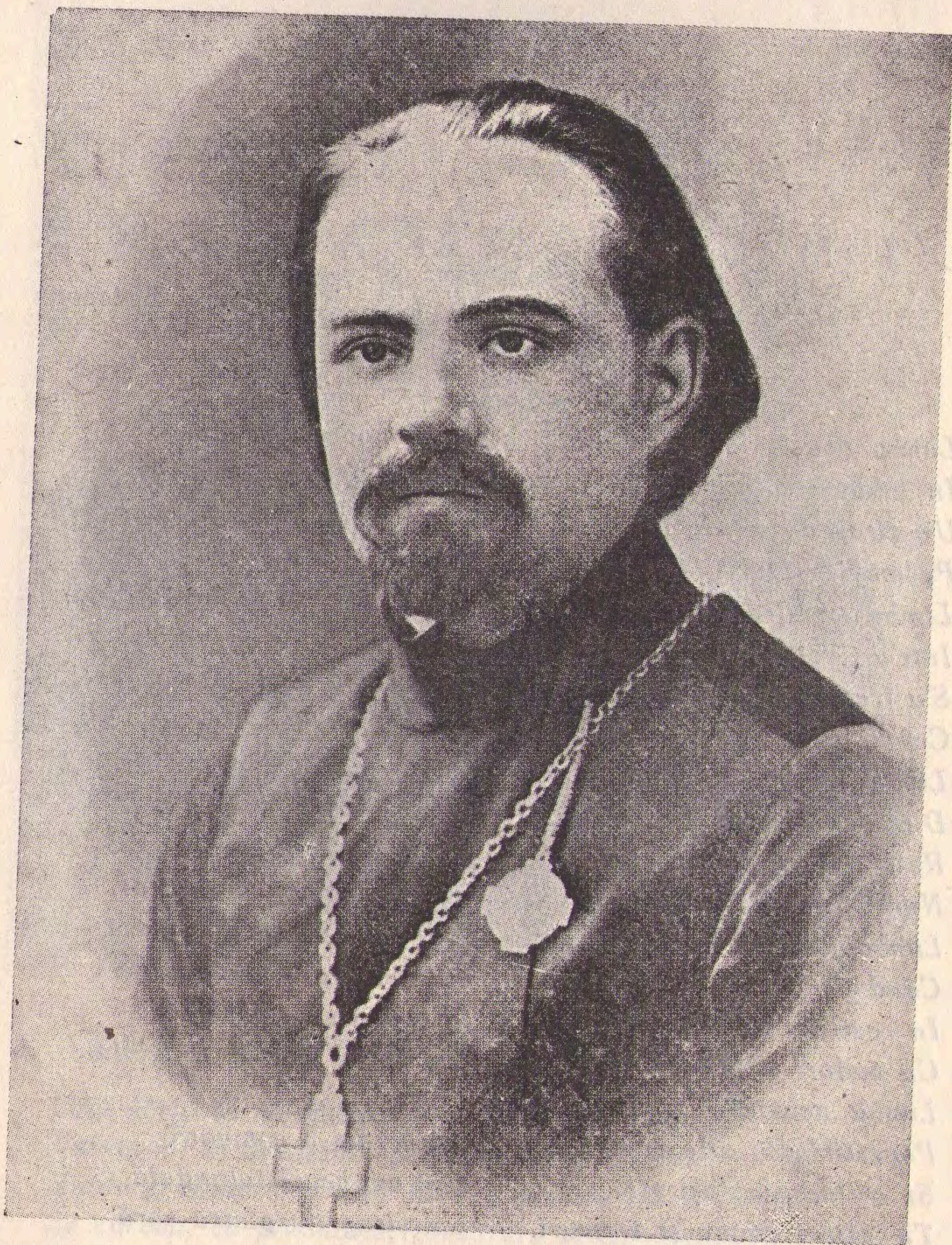
BOGDAN PETRICEICU HAŞDEU

Căci dorul ţărei răsbate pân' şi sufletul de cal!
Nainte-mi se desveliră, şerpuind ca un balaur
Holde şi câmpii, în care jucând printre spice de-aur,
Se zăreau, ca pietricele, presărate pe-un inel,
Busuioc şi garofiţă, toporaş şi ghiocel;
Iar prin ele 'n depărtare, un Român muncind la soare,
Falnic, rumăn, plin de viaţă, se părea şi el o floare!...
Le văzui acele locuri şi din văz le sărutai,
Ţara'mi unde însuşi iadul par'că se preface 'n rai!

L I M B A   N O A S T R A

de *Alexe Mateevici*

Limba noastră-i o comoară
In adâncuri înfundată,
Un şirag de piatră rară
Pe moşie revărsată.
Limba noastră-i foc ce arde
Intr'un neam ce fără veste
S'a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste.
Limba noastră-i numai cântec
Doina dorurilor noastre,
Roiu de fulgere ce spintec
Nouri negri, zări albastre.
Limba noastră-i graiul pânii
Când de vânt se mişcă vara...
In rostirea ei, bătrânii
Cu sudori sfinţit-au ţara.
Limba noastră-i vechi izvoade
Povestiri din alte vremuri;
Şi cetindu-le 'nşirate,
Te 'nfiori adânc şi tremuri.
Limba noastră îi aleasă
Slavă să ridice 'n ceruri,
Să ne spue 'n hram şi-acasă
Veşnicile adevăruri.
Limba noastră-i limbă sfântă,
Limba vechilor cazanii,
Care-o plâng şi care-o cântă
Pe la vatra lor ţăranii.
Inviaţi-vă dar graiul
Ruginit de multă vreme,
Ştergeţi slinul, mucegaiul
In uitarea 'n care geme.
Strângeţi piatra lucitoare,
Ce din soare se aprinde
Şi-ţi avea în revărsare
Un potop nou de cuvinte.
....
Răsări-va o comoară
Din adâncuri înfundată,
Un şirag de piatră rară,
Pe moşie revărsată.



ALEXE MATEEVICI

CHIŞINĂUL*)

de *D. C. Moruzi*

Cred că nu va fi lipsit de interes pentru cititor, să-i dau o mică schiţă despre vechiul Kişinău, aşa precum era la 1855, cum l-am văzut şi eu încă cu mulţi ani în urmă şi aşa precum sigur o fi fost şi în timpul Moldovei, afară bine înţeles de vreo câteva adausuri administrative.

Mai întâiu, de cum treceai apa Bâcului în care se bălăciau în voie şi gâştile şi raţele mahalalei, începeau case ţărăneşti, acoperite cu stuf, cu gospodării mai mari sau mai mici, după puterea omului, îngrădite cu nuiele şi de pe ale căror garduri săreau potaie întregi de câini flămânzi ori numai răi de colţi. Intreg oraşul fiind clădit pe un strat gros de nisip, acoperit numai de un strat de pământ negru, acesta se măcina curând de roţile trăsurilor, făcându-se una cu stratul cel dedesubt. Apoi, vântul şi ploile ducând nisipul tot la vale, mijlocul uliţei se tot cobora mereu, până la o adâncime de un metru, sau chiar doi pe unele locuri. Casele şi împrejurimile rămâneau sus, aşa că părţile lăturalnice ale bietei străzi alcătuiau adevărate movi-

*) Din romanul „Pribegi în ţară răpită".

lițe împodobite cu boz, iarba holerei și alte lucruri scumpe, aruncate de peste garduri, sau lăsate de vreun trecător. Cui îi da mâna să se resfețe în droșcă îi mergea bine. Cei pe jos își croiau drumul cu piciorul fără a se prea uita unde călcau și dând naștere la câte două trei cărărușe paralele, după lărgimea locului și mulțimea nevoilor.

Ici, colea, câte o casă de popă, cu acoperământ de șindrilă, zaplaz înalt și poartă de scânduri, răzimată pe stâlpi de ștejari. Când te întâlneai cu vreo casă mai mare, în felul caselor boerești din orașele noastre de județ, știai de îndată că acea casă dă numele stăpânului ei uliței, fără ca numele acesta să fie numai decât boeresc; în ulița în care se afla vreo biserică, lua numele bisericii sau chiar al ctitorului care o zidise. Și astăzi, sunt încă ulițele Sf. Haralamb, Buna-Vestire, Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Ciuflea (aceasta după numele ctitorului). După numele proprietarilor de case, avem: ulița lui Baloș, a lui Donici, Pruncu, Cațiki, sau a lui Constantin, Andrei, Mihai etc. Mai vin numiri de meserii sau de naționalități, precum: ulița casapilor, a cojocarilor, a morarilor, armenească, grecească, turcească, cu toate că nici în copilăria mea n'am apucat decât doi Turci în Kișinău, (care au murit și aceia); în sfârșit, jidovimea alcătuită din trei uliți a Caraibilor, Evreiască și a Fariseilor. Bine înțeles că acelor străzi, când prin minune nu și-au schimbat numirile cu a vreunui cinovnic, influent sau gubernator, ca: Kiprianof, Astapof și alții, li s'au rusit numele de nu le mai recunoști. Ulița lui Baloș a devenit Balsovskaia; a lui Donici, Donciévskaia

(par'că ar fi fost bulgar săracul), a lui Pruncu Prunculskaia, Kasapșkaia, și așa mai departe.

Jidovimea și cu ulițele armenească și turcească, și chiar ulița Sf. Haralamb, aveau altă înfățișare decât cele de jos: era partea negustorească a orașului. Acolo întâlneai dughene cum mai erau nu tocmai de demult, la Iași, pe ulița mare, alăturea de Mitropolia veche: cu niște stâlpi groși, alcătuind un fel de galerie acoperită înaintea lor, cu obloane de fer la ușe și ferestre. Mai dai pe acolo de câte o tarabă pe care ședea grecește vreun negustor bătrân, cu antereu și ghiubea, șapcă cu cozoroc și niște ochelari mari pe vârful nasului. Acela, dacă nu era nici grec, nici armean, apoi știai la sigur că e moldovean curat!

Astăzi ulițele vechiului Kișănău sunt aproape drepte toate și oarecum lărguțe, cu toate că par strimte față cu acelea din Kișănăul modern. Pe atunci însă erau strâmte și încâlcite toate. In mijlocul unei răspântii, dădeai și de câte o clădire de piatră, rotundă, fără ferestre, având două uși și un diametru dela șase și până la opt metri, înaltă și boltită cu feredeul cel turcesc. Era un post de poliție, unde îmbrăcați în mantale soldățești și înarmați cu... halebarde așteptau liniștiți la căldură, să vii să-i chemi, pentru ca să te scoată din mâna hoților. Când li se ura șezând, mai făceau câte un spațir prin cvartalul lor, dar tot câte doi, bine înarmați cu halebarde, ca Doamne ferește, să nu dea prilej vreunor răi să bată om împărătesc! Rar însă se întorceau cu cozile halebardelor întregi; căci hoții de vagabonzi sau bietivi îi pândeau pe bieții oamenii împăratului la vreo strâmtoare. Atunci ulița fiind strâmtă și halebardele lungi, cozile se

rupeau tocmai pe șira spinării grdavolului, care zbera în zadar: „Caraul! Caraul!". După ce se săturau bine, unii de dat și alții de sbierat, fiindcă și hoții, vagabonzii și bețivii erau și ei tot oamenii împărătești, adică unia numai vernopodanâie, iar alții, chiar ostași slujitori de ai țarului, cei învingători îi luau pe cei învinși la braț, până la ceainăria cea mai apropiată, unde se cinsteau cu ceai, cu votki (mai mult votki decât ceai), după care se despărțeau buni prieteni; dar cu halebardele în stare proastă. Așa se făcea paza de noapte, ba și acea de zi, în orașul Kișinău, din anul mântuirii 1855-lea!

PRIBEGI ÎN ȚARĂ RĂPITĂ (ROMAN)

— FRAGMENT —

de *D. C. Moruzi*

INTRE DOI BOIERI BASARABENI

— „Slută treabă, vere Alecule! Cică o să ne vie zilele acestea oaste papistășească la Kișinău!". — „Ia taci vere Mihalache! De aceia ca peste Prut?" — „Chiar de aceia bată-i necazul să-i bată! Cic'au făcut o grămadă de blestemății prin Iași și pe unde au trecut. N'auziai ce povestiau boerii de dincolo?".

— „Dar nu mai crede, vere Mihalache! Nu vezi că Rușii îi snopesc pe aliați în toate zilele? Și să aibă mutră să se pună de pricină cu Rusul, căruia nici Napoleon cel Mare n'a avut ce-i face? Tocmai ei care au fost gazda bătăilor pe unde s'au arătat? Se poate?

— „Deh, vere Alecule; o fi și cum zici d-ta! Dar mie parcă'mi miroase că gazda bătăilor nu mai sunt Austriacii, dar chiar Rușii noștri, cu toată lauda lor. Apoi să ți-o spun curat: De-ar veni Nemții nu m'aș prăpădi cu firea de dorul Rușilor. Știi vorba lui Ioniță Sturdza-Vodă: „pe Ruși nu i-am chemat eu și nici n'oi plânge când s'or duce!"

*

Dar să revenim la Basarabia noastră, trup din trupul Moldovei. In anul 1812, prin tratatul dela București, ne-au răpit-o fără niciun drept, fără luptă, nici vărsare de sânge, alipind-o de marele Imperiu Rusesc. Să vedem ce era Basarabia pe atuncia? Partea dinspre miazănoapte, precum și cea dinspre miazăzi până la Dunăre, alcătuiau pe atuncia două pustiuri mari, denumite: cea dintâiu „Raiaua Hotinului", cealaltă „Buceagul", precum pustiu rămăsese până mai deunăzi, Bărăganul nostru din jurul Brăilei. Numai trapezul a cărui bază este Prutul, dela Noua-Suliță, până la Dunăre, iar laturea de sus, apa Nistrului, cam dela Otachi până la Bender, era locuit; parte de către clăcașii întinselor moșii boierești sau mănăstirești, iar parte de către răzășii și mazilii urmașii lipcanilor, seimenilor, călărașilor și arcașilor lui Ștefan Vodă și ai lui Vasile Lupul, prefăcuți însă pe vremurile de restriște și umiliri, în pașnici plugari sau păstori de vite.

In asemenea întocmiri, nu cred că la închiderea Prutului, populația moldovenească din întreaga Basarabie, cu sate și orașe, să se fi urcat la mai mult de două, trei sute de mii. Indată însă după deschiderea graniței dela Nistru, orașele se umplură de negustori velicoruși lipoveni, leși și ovrei, desființând cu totul negustorimea și breslele moldovenești. Raiaua Hotinului se înlocui cu sate rutene, menite să slavizeze pe Moldoveni, pe când se întâmplă cu totul altfel; iar Buceagul fu locuit în parte mai mică, cu coloniști Germani și Cazaci, precum și cu Bulgarii fugiți de peste Dunăre. In sfârșit procesul de desnaționalizare vi l-am arătat în toate fazele lui, mai mult sau mai puțin odioase,

dăinuind până și în ziua de astăzi și al cărei ultim simptom a fost caraghioasa afirmare, aruncată în plină Dumă, de către adevărații Ruși: Teodor Krupenski și Victor Sinadinos! Să vedem acuma ce este Basarabia în anul 1912, adică după 100 ani de cotropire și de opinteli de tot soiul pentru a o rusifica. După statistica statului major rusesc pentru recrutare în Basarabia și pe care am consultat-o la d-l Zamfir Arbore acasă în București, la anul 1905, elementul românesc se urca la două milioane de suflete, cu toate că mulți Români au fost ademeniți de guvern, să se așeze în Caucazia, la Tașkent, pe malurile Amurului și tocmai și până în Manciuria. Netăgăduit că cei trecuți in acea statistică, își păstraseră limba, moravurile și obiceiurile și că vorbeau prost rusește sau de loc; căci altfel ar fi greu de înțeles ca statul major, să treacă niște Ruși neaoși, în rubrica Moldovenilor, numai dintr'o pornire de filormânism îndrăcit. Este de însemnat apoi, că din cei patru, ori cinci sute de mii de Români dela 1812, boerii adevărați moldoveni, au dispărut în mare parte, vânzându-și sau arendându-și moșiile și reîntorcându-se peste Prut.

Din negustorii moldoveni, nici urmă n'a mai rămas; dar să zicem că s'au prefăcut în posesori, sau chiar unii în proprietari de moșii; și totuși statul major rusesc este silit să recunoască, cum că din 1/4 de milion de Moldoveni, pe care l'au găsit Rușii la 1812, numărul lor la 1905 era de opt ori mai mare. Ce încheere trageți d-voastră, iubiți cetitori, din toate câte vi le-am înșirat în această carte, acuma când cunoașteți Basarabia ca și mine? Fost-au oare aceleași afinități de simpatii între Slavii și Latinii de peste Prut, ca între

Germani și Gallo-Romani? Erau Moldovenii Basarabeni în întocmiri de cultură și de libertate sub oblănduirea rusească, mai superioare, decât frații lor din Moldova și apoi din Regatul Român? Fost-au între Ruși și Basarabieni legături de familie atât de numeroase ca între poporul Francez și cel german din Elzația.

Francezii se făleau cu Elzațienii lor, pe când Basarabenii erau siliți să se rușineze de neamul lor Românesc, pentru a putea trăi între ale lor; iar, cei lipsiți de mijloace, pentru a-și putea agonisi pâinea lor zilnică prin slujbe fără însemnătate. In 100 ani fost-a măcar un singur guvernator Basarabian? Dar nici unitate de credință, nu poate exista, nu numai între Basarabeni și Ruși, dar nici între Ruși și celelalte biserici Ortodoxe, cât timp vor avea pe un mirean, însurat, Țarul tuturor Rușilor, ca Președintele Sinodului Rusesc! Iată de ce toate sforțările de a slaviza poporul Basarabean, au rămas și vor rămânea pururea zadarnice. Se uită un mare adevăr istoric, un principiu etnologic, bine dovedit și recunoscut ca elementar de toată omenirea cultă; niciodată un neam mai vechi în lumină și civilizație, nu se poate contopi și pierde într'un neam barbar, chiar atunci când din împrejurări și-ar fi pierdut acele însușiri, păstrându-și numai limba. Una din numeroasele probe ce ni le dă trecutul lumei, este chiar istoria Rușilor, cuceriți de către Mongoli; fiindcă cuceritorii erau mai barbari decât cuceriții, ei s'au pierdut, în mare parte, în neamul rusesc și apoi au dispărut cu totul, lăsând ceva urme atavice în fiziologia și mentalitatea rusească.

De aceea se deosibesc și astăzi Rușii, de celelalte popoare slave, rămase libere de invazia acelor barbari.

Oricât de mic a fost numărul latinilor din Basarabia și de mare numărul Slavilor, oricât de amărâtă le-a fost vieața de cuceriți, departe de a se nimici, s'au împărțit și niciodată nu se vor putea slaviza. Dimpotrivă ei vor latiniza pe Slavi. Dovadă Rutenii din Raiaua Hotinului! Mai treacă peste mândrii noștrii Moldoveni din Basarabia, și câte au mai trecut peste dânșii în 100 de ani că tot Moldoveni vor rămânea. Vorba lor, mă rog: Apa curge, pietrele rămân.

PRINOSUL BASARABIEI IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

de *Pan Halippa*

Luând primul contact cu publicul intelectual din capitala Basarabiei, Societatea Scriitorilor Basarabeni, de curând înfiinţată, ţine să facă următoarea declaraţie:

Scrisul românesc în Basarabia datează de mult. Noi, Basarabenii, ne mândrim de a fi dat literaturii româneşti pe Alexandru Donici, făuritorul fabulei la Români şi pe Cavalerul Constantin Stamati, creatorul „Străjărului taberii", ce a premers „Sentinela română" a lui Vasile Alecsandri. Amândoi acești Basarabeni au ilustrat literatura românească în prima jumătate a secolului trecut.

Alecu Russo, care a scris măreţul poem „Cântarea României" și a fost îndrumătorul literaturii noastre spre folklorul românesc, nesecatul izvor de împrospătare a limbii literare artistice, este de asemenea, de origine din Basarabia. El a ilustrat scrisul românesc tot în prima jumătate a veacului trecut. Tot Basarabean a fost și Bogdan Petriceicu-Hașdeu, care a creiat nu numai în domeniul literar, dar și în istorie, filologie și filosofie, ridicându-se ca un geniu atot cuprinzător

și răzbunând muţenia silită a fraţilor lui basarabeni de sub stăpânirea despotică a Ţarilor Rusiei. El a dominat literatura românească în jumătatea a doua a veacului trecut.

Tot Basarabia i-a dat pe povestitorul Ștefan Basarabeanu (Dr. Victor Crasescu-Crasiuc), pe romancierii Dumitru Moruzzi și Constantin Stere, pe literaţii Zamfir Arbore, Dr. Leon Guţu și Axenţie Frunză, care au activat pe ogorul literaturii româneşti, în ultimul pătrar al secolului trecut și primul pătrar al secolului nostru.

Dintre scriitorii români basarabeni care s'au ilustrat dela prima revoluţie rusească din 1905 și până la Unirea Basarabiei cu Patria, și mai târziu, să-i pomenim doar pe aceia care s'au strămutat în lumea umbrelor și a nemuririi: Sergiu Victor Cujbă, pr. Alexie Mateevici, Tudose Roman, Leon Donici Dobronravov, Olga Vrabie, Liuba Dumitriu.

Numai din înșiruirea aceasta de nume, oricine va înţelege că Basarabia, cu toate greutăţile vremii prin care a trecut și cu tot regimul de apăsare de mai bine de o sută de ani, sub Rusia ţaristă și despotică, n'a fost un pământ sterp spiritualicește și a rodit destulă holdă literară, românească. Frântura neamului românesc, așezată între Prut și Nistru, a dat din sânul ei meșteri ai cuvântului scris românește, care au căutat să înfăţișeze provincia natală cu priveliștile ei pline de farmec, cu așezările omenești de pe colinele, văile și șesurile ei, cu gloata plugarilor moldoveni de prin sate și cu amestecul de oameni de strânsură și pripas de prin târgurile și orașele basarabene, cu obiceiurile, credinţele și nă-

zuințele poporului de baștină, cu traiul claselor și ale unor suflete răsărite din mulțimea anonimă a locuitorilor pământului nostru.

O parte, și poate cea mai însemnată, dintre meșterii scrisului basarabean, neputându-se împăca cu regimul de opreliște din Basarabia răpită, au plecat peste Prut și acolo și-au desfășurat în voie puterile de creațiune, în frunte sau alături de scriitori români, descriind suferințele celor de acasă și protestând cu glas tare și, uneori, profetic împotriva răpitorilor și opresorilor moscoviți.

Altă parte din mânuitorii condeiului din Basarabia au rămas în provincia natală și au căutat să-și facă datoria în măsura posibilităților, turnând cu smerenie, dar din toată inima și cu stăruință, untdelemnul sufletului lor ales, în candela românismului. Ne facem o pioasă datorie de a-i pomeni pe: Teodor Vârnav, Ioan Sârbu, Alexis Nacco, Gheorghe Păun, Matei Donici, Vasile Ouatu și Mihail Minciună, Dr. Ștefan Osinevici, — izvoditori de versuri și proză; preoții: Luca Lașcu, Vladimir Baltaga, Elefterie Mihalevici, Spiridon Plămădeală, Constantin Partenie, Teodor Florea, Andrei Murafa și Mihail Ciachir, — scriitori bisericești; pe Ștefan Mărgeală, Iacob Hâncu, Ioan Doncev, Gheorghe Codreanu și Petre Bragă — scriitori didactici; pe Iustin Frațiman și Paul Gore, — cercetători ai trecutului basarabean și pe Nicolae N. Alexandri și Simion Murafa, popularizatori de idei naționale, culturale și religioase. Și pentru a isprăvi cu pomelnicul răposaților scriitori basarabeni, să-i înșirăm și pe aceia care, deși Moldoveni, au scris în rusește: Alexandru Tadeu Hâjdeu, Alexandru Scarlat Sturdza, Constantin C. Stamati-Ciurea, Pavel Crușevan, Gheorghe Gore, Olga Nacco, preotul Neculai Lașcu, Vasile L. Lașcu și Arsenie Stadnițchi.

In fața acestui pomelnic impunător de scriitori, care au ilustrat Basarabia natală, noi, cei de astăzi, care ne-am adunat în Societatea Scriitorilor Basarabeni, ținem de datoria noastră să mărturisim o venerație adâncă pentru înaintașii care ne-au învățat să ne iubim țara, neamul din care ne tragem și limba noastră moldovenească, pentru care ei au luptat vitejește și au suferit deseori ca niște mucenici.

De altfel, ca mânuitori ai condeiului, care am îmbrățișat scrisul literar, ne dăm seama că o literatură, cât de cât desăvârșită, nu putem face în altă limbă decât a poporului nostru, care a creiat și a păstrat limba în care scrim.

Cum am putea înțelege lumea lui Dumnezeu, cum am isbuti să rupem pecețile de pe tainele ascunse ale destinului, ale vieții, ale iubirii, ale morții și ale intregii întinderi de gândire, dacă n'am ști să vedem cu ochi înțelegători cele ce ne înconjoară, dacă n'am fi în stare să ne folosim de limba părinților noștri, în care ei au adunat înțelepciunea de veacuri, au condensat simțimintele clocotitoare ale atâtor rânduri de străbuni și au zugrăvit frumusețea rumenă a atâtor răsărituri și apusuri de soare, minunea multicoloră a atâtor curcubeie deasupra văilor și dealurilor noastre și vraja sclipitoare de argint a lunii peste apele Nistrului, Prutului, iazurile, lacurilor și Mării, — toate ale noastre așa cum a vrut Cel de Sus?! Și cum am putea cuceri gloria țării noastre în-

tregi, înainte de a fi cucerit inima poporului nostru și sufletul locurilor natale?!

Și să ne fie îngăduit a mărturisi că regionalismul nostru, care ar putea să-și aibă îndreptățirea chiar și cu nuanța aceea de îndărătnicie a boierului de prin părțile noastre — Mihalcea Hâncu, — în realitate nu-i decât o poartă de intrare a Basarabenilor în gospodăria neamului întreg, în obștea României-Mari, dela Nistru pân'la Tisa, dela Hotin la Balcic și Baziaș. Trebue să ne organizăm vieața și munca aici, acasă, pentru ca să grăbim cu o clipă mai devreme desăvârșirea organizării țării întregi, pe care au visat-o premergătorii noștri și pentru înfăptuirea căreia au luptat alături de frații din alte provincii!

B I B L I O G R A F I E

La întocmirea culegerii de față, ne-am folosit de următoarele publicațiuni:

1. *Pentru Basarabia*, culegere de texte privitoare la țara, trecutul, literatura și starea actuală a fraților basarabeni, întocmită de D. Munteanu-Râmnic, Ploiești, 1912.
2. *Studii literare*, (Poetul basarabean Al. Mateevici), (Universala, București), de P. V. Haneș.
3. Al. Mateevici, *Poezii*, publicate cu o prefață de P. V. Haneș, Editura Casei Școalelor, 1926.
4. *Sufletul Românesc în Basarabia de azi*, (în „Cuvântări", 1930), de V. V. Haneș.
5. *Cărturarii Basarabeni*, de Gheorghe Bezviconi, Chișinău, 1940.
6. *Cântece și versuri alese*, din cei mai buni scriitori români, (cu cirilice), Chișinău, 1911.
7. *Itinerar*, revista scriitorilor basarabeni.
8. *Scriitorii Basarabeni*, de P. V. Haneș.

TABLA DE MATERII